

O LJUDSKIM PRAVIMA MLADIH 2019.

NULTI IZVEŠTAJ

BIBLIOTEKA
IZVEŠTAJI 33

Biblioteka
Izveštaji

NULTI IZVEŠTAJ O LJUDSKIM PRAVIMA MLADIH
U REPUBLICI SRBIJI, 2019. GODINE

Izdavač
Beogradski centar za ljudska prava
Kneza Miloša 4, Beograd
Tel/fax. (011) 308 5328, 344 7121
e-mail: bgcentar@bgcentar.org.rs;
www.bgcentar.org.rs

Za izdavača
Sonja Tošković

Urednica
Nevena Nikolić

Ilustracije i grafičko oblikovanje
Nebojša Petrović

Lektura
Tihana Smiljanić

Tiraž
500

Štamparija
MaxNova

ISBN 978-86-7202-208-7

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

342.7-053.5/.6(497.11)“2019”

NULTI izveštaj o ljudskim pravima mladih
u Republici Srbiji 2019. godine / [urednica
Nevena Nikolić]. - Beograd : Beogradski
centar za ljudska prava, 2019 (Beograd :
MaxNova). - ilustr., 54 str. ; 24 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

NULTI IZVEŠTAJ O LJUDSKIM PRAVIMA MLADIH U REPUBLICI SRBIJI 2019. GODINE

Beogradski centar
za ljudska prava

Istraživanje i objavljivanje ovog Izveštaja realizovano je uz podršku Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji. Mišljenje i stavovi izneti u ovom dokumentu predstavljaju stavove saradnika i saradnica Omladinskog programa Beogradskog centra za ljudska prava i ne održavaju nužno stavove i politike Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji.

SADRŽAJ

Uvod (7)

I. Ljudska prava mladih u Srbiji – društveno politički okvir (10)

1. Standardi Ujedinjenih nacija u zaštiti ljudskih prava mladih (11)
2. Mehanizmi zaštite ljudskih prava Ujedinjenih nacija i obaveze Srbije (13)
3. Strateški okvir položaja mladih u Srbiji (16)
4. Izveštaji o mladima u Srbiji (17)

II. Posebna prava mladih

1. Pravo na rad (19)
 - 1.1. Zaposlenost mladih i mere aktivne politike zapošljavanja (19)
 - 1.2. Migracije mladih i mobilnost radne snage (22)
2. Pravo na pravične i povoljne uslove za rad mladih
 - 2.1. Pravo na stručno usavršavanje i profesionalan razvoj mladih (24)
 - 2.2. Pravo na pravičnu zaradu i jednaku nagradu za rad iste vrednosti (26)

3. Pravo na socijalno obezbeđenje mladih, posebnu zaštitu i pomoć deci i omladini i pravo na životni standard mladih

- 3.1. Mladi, siromaštvo i dostupnost usluga socijalne zaštite (28)
- 3.2. Mladi i pravo na stanovanje (31)
- 3.3. Mladi i roditeljstvo (32)

4. Pravo mladih na zdravstvenu zaštitu

- 4.1. Pravo na pristup zdravstvenoj zaštiti (33)
- 4.2. Položaj mladih obolelih od HIV-a i drugih teških oboljenja (34)
- 4.3. Mentalno zdravlje mladih (35)

5. Pravo mladih na obrazovanje

- 5.1. Obrazovni sistem i mladi (38)
- 5.2. Mladi Romi u obrazovnom sistemu (40)
- 5.3. Mladi osobe sa invaliditetom i dostupnost prava na obrazovanje (41)

6. Izborna prava i građanska participacija (43)

7. Sloboda udruživanja mladih (47)

8. Posebne teme

- 8.1. Mladi u sukobu sa zakonom (51)
- 8.2. Mladi i mediji (52)

9. Zaključna razmatranja (54)

UVOD

Do sada u Srbiji nije objavljen sveobuhvatan izveštaj koji se bavi ostvarivanjem ljudskih prava mladih. Beogradski centar za ljudska prava već dugi niz godina sprovodi aktivnosti u omladinskom sektoru i radi sa mladima širom Srbije, pa smo, zahvaljujući iskustvu u radu sa mladima i za mlade, kao i komentarima dobijenim od koleginica i kolega omladinskih radnika/ca i svih drugih koji u svoje programe uključuju mlade, uvereni da postoji potreba da se izradi poseban izveštaj o ostvarivanju ljudskih prava mladih u Republici Srbiji. Uz to, dugogodišnja praksa Beogradskog centra da izveštava o ljudskim pravima u Srbiji kroz svoje Godišnje izveštaje doprinela je metodologiji izrade ovog Nultog izveštaja, čime se pokreće nova praksa izveštavanja o ljudskim pravima mladih na godišnjem nivou od 2020. godine.

Ljudska prava pripadaju svim ljudima, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost, mesto stanovanja, pol, rodni identitet, seksualnu orijentaciju, poreklo, boju kože, religiju, jezik kojim govore ili bilo koje drugo lično svojstvo. Svi ljudi su jednaki i imaju pravo da uživaju ljudska prava bez diskriminacije po bilo kom osnovu,¹ pa samim tim ljudska prava koja su garantovana svima pripadaju jednako i mladima kao posebnoj grupi, uz posebnu pažnju na specifičnosti same grupe, odnosno prepreke u ostvarivanju prave ravnopravnosti.

¹ Više o ljudskim pravima dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx>.

Potreba za ovakvim izveštajem leži u činjenici da određene društvene grupe, i pored svih garancija u mnogobrojnim međunarodnim ugovorima i nacionalnom zakonodavstvu, susreću prepreke u ostvarivanju ljudskih prava i osnovnih sloboda. Mladi se nisu izdvajali kao posebna kategorija stanovništva, niti su u odnosu na njih usvojeni obavezujući međunarodni instrumenti kojima bi se države obavezale da se posebnim zakonskim odredbama na nacionalnom planu zaštite prava mladih.

Motiv za istraživanje u kojoj meri se u Srbiji ostvaruju ljudska prava mladih leži u rezoluciji Saveta za ljudska prava usvojenoj juna 2017. godine,² u kojoj je državama članicama Ujedinjenih nacija preporučeno da kroz Univerzalni periodični pregled Saveta za ljudska prava (UPR) i izveštaje koji se podnose ugovornim telima UN razmotre probleme sa kojima se mladi susreću, a u cilju potpunog ostvarivanja ljudskih prava mladih, kao i da podele primere najboljih praksi koje su razvile u radu na realizaciji ljudskih prava mladih.

Cilj ovog Izveštaja jeste da prikaže stanje i identifikuje postojeće izazove i prepreke u pogledu ostvarivanja ljudskih prava mladih u Republici Srbiji. Analiza položaja mladih zasnovana je na činjenici da, i pored toga što svi mladi imaju ista prava, grupacija mladih jeste heterogena, uz karakteristične izazove za pojedine kategorije mladih – kao što su npr. mladi Romi i Romkinje, mladi pripadnici LGBTQI zajednice ili mladi sa invaliditetom – pa se izveštaj posebno bavi i ovim

² Savet za ljudska prava, Rezolucija 35/14, 22. jun 2017. godine. Dostupno na: <https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-35-14/>.

kategorijama mladih. Položaj pojedinih kategorija posebno se usložnjava kada se analizira stanje višestruko ranjivih kategorija, pa je zbog toga naš osnovni zadatak da analiza pruži dovoljno informacija o ostvarivanju prava mladih u Srbiji, te da i u narednim godinama kontinuirano pratimo i izveštavamo o stanju i ostvarivanju ljudskih prava mladih kao posebno ranjive kategorije stanovništva, imajući u vidu rizike višestruke i multidimenzionalne diskriminacije.

Izveštaj će istovremeno biti i osnova za buduće delovanje organizacijama mladih i za mlade, za utemeljeno zagovaranje za bolji položaj mladih u Srbiji, pred mehanizmima Ujedinjenih nacija, međunarodnim akterima i donosiocima odluka.

Dosadašnja istraživanja položaja mladih i iskustva koja smo stekli u izradi ovog Izveštaja ukazuju da su mladi u Srbiji najviše zainteresovani za ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava, kao i da su ona u najvećoj meri povezana sa učešćem mladih u društvenim tokovima i da ih mladi prepoznaju kao prava koja su u najvećoj meri ugrožena ili zanemarena. Zbog toga se najveći deo ovog Izveštaja odnosi na prava koja se tako identifikuju.

Izveštaj se oslanja na metodologiju koju Beogradski centar za ljudska prava koristi od 1998. godine, od kada objavljuje sveobuhvatni Izveštaj o stanju ljudskih prava u Srbiji.³ Analizirani su međunarodni ugovori o ljudskim pravima, posebno oni usvojeni u sistemu Ujedinjenih

nacija, kao i zakoni Srbije koji su na snazi tokom 2019. godine, praksa državnih organa u zaštiti i ostvarivanju zajemčenih ljudskih prava, izveštaji domaćih i međunarodnih nevladinih organizacija, te informacije i saopštenja profesionalnih udruženja. Prate se i izveštaji nezavisnih državnih institucija i izveštavanje medija u vezi sa ostvarivanjem i zaštitom ljudskih prava, ali i informacije koje su iznete na skupovima, konferencijama i okruglim stolovima na kojima je tema položaj mladih i ostvarivanje njihovih prava. Pored toga, neki podaci dobijeni su u redovnom kontaktu sa mladima, koji Beogradski centar za ljudska prava kroz svoje omladinske programe održava širom zemlje i u različitim prilikama i forumima.

Izveštaj je rezultat rada saradnika i saradnica Omladinskog programa Beogradskog centra za ljudska prava Nataše Nikolić, Nevene Nikolić i Demira Mekića. Zahvaljujemo se Urošu Saviću Kainu koji je tokom izrade pojedinih poglavlja Izveštaja dao svoj doprinos.

Posebnu zahvalnost dugujemo Timu Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji u pružanju ekspertske podrške Omladinskom programu Beogradskog centra za ljudska prava za izveštavanje o ljudskim pravima mladih tokom 2019. godine.

*Urednica,
Nevena Nikolić,
koordinatorka Omladinskog programa*

³ Vidi više na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/01/Ljudska-prava-u-Srbiji-2018.pdf> strana 21.

I. LJUDSKA PRAVA MLADIH U SRBIJI – DRUŠTVENO POLITIČKI OKVIR

Postoje velike razlike u definicijama pojmova mladosti i mladih osoba. Različite države i međunarodne organizacije ne definišu ove pojmove na isti način. Ujedinjene nacije usvojile su definiciju mladosti kao „period tranzicije između zavisnosti dece do nezavisnosti odraslih“.⁴

Mlade osobe najčešće se definišu donjom i gornjom uzrasnom granicom, ali uzrasne granice različite države različito određuju. Period prelaska iz detinjstva u odraslu osobu često zavisi i od društveno-ekonomskih uslova. Na primer, u Japanu su mlade osobe definisane kao sve osobe od rođenja do 30 godina starosti, dok su mladi u Nigeriji definisani kao osobe od 18 do 35 godina starosti.^{5,6} Dokumenti usvojeni pod okriljem UN, a koji se odnose na mlade, takođe nisu dosledni u određivanju donje i gornje granice. Tako, na primer, Svetski program akcije za mlade Ujedinjenih nacija mlade definiše kao osobe od 15 do 24 godine starosti, dok su u rezoluciji Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija o mladima, miru i bezbednosti iz 2015. godine mladi definisani kao lica starosti od 18 do 29 godina. Definisanje kategorije mladih često otežava definicija pojma deteta propisana Konvencijom o pravima deteta iz 1989, prema kojoj je dete svako ljudsko biće

⁴ Više o definicijama mladih na: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>.

⁵ Osnovne informacije o omladinskoj politici Japana: <https://www.youthpolicy.org/factsheets/country/japan/>.

⁶ Osnovne informacije o omladinskoj politici Nigerije: <https://www.youthpolicy.org/factsheets/country/nigeria/>.

mlade od 18 godina starosti.⁷

Za potrebe ovog Izveštaja koristi se kategorizacija mladih utvrđena Zakonom o mladima iz 2011. godine, po kojoj su mladi lica od navršениh 15 godina do navršениh 30 godina života.⁸

Kada je reč o podacima koji se odnose na mlade, kao što su, na primer, podaci o zaposlenosti mladih, uključenosti u različite nivoe sistema obrazovanja, korišćenju usluga socijalne zaštite itd. najveći je problem to što, kada prihvatimo da u kategoriju mladih spadaju lica od navršениh 15 do navršениh 30 godina kako ih definiše Zakon o mladima, postoji nejednako korišćenje uzrasne kategorije od strane institucija u čijoj su nadležnosti navedeni podaci. Iako postoji Zakonom uspostavljen uzrasni okvir mladih, on se ne koristi dosledno, što otežava istraživanje o položaju mladih.

Druga nedoslednost uočava se i u samom zakonodavstvu, pošto se definicije mladih preklapaju sa definicijom dece. Porodični zakon⁹ Srbije u članu 11 određuje da se punoletstvo stiće sa navršenom 18. godinom života, a Zakon o mladima definiše mlade kao lica od navršениh 15 do navršениh 30 godina života.

Konvencija o pravima deteta Ujedinjenih nacija takođe definiše decu kao sve osobe do 18 godina života (član 1 Konvencije), što dovodi do istog preklapanja. Postavlja se pitanje da li

⁷ UN Konvencija o pravima deteta iz 1989. godine: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.

⁸ Sl. glasnik RS, 50/11.

⁹ Sl. glasnik RS, br. 18/05, 72/11 – dr. zakon i 6/15.

ovakav dvostruki status utiče na ostvarivanje određenih prava i na koji se način u različitim pravnim situacijama tretiraju mladi koji imaju dvojni status. Ako bi se utvrdilo da ovakav status stavlja mlade starosti između 15 i 18 godina u nepovoljan položaj, onda bi bilo neophodno revidirati pomenute zakone kojima se uređuje status dece i mladih.

1. STANDARDI UJEDINJENIH NACIJA U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA MLADIH

*Sa svetskom populacijom mladih od 1,8 milijardi, mladih ljudi ima više na svetu nego ikada ranije. Takva demografska realnost stvara najveće prilike za socijalni i ekonomski napredak do sada. Istovremeno, mnogi mladi ljudi su sprečeni da ostvare svoj potencijal usled kršenja njihovih osnovnih prava.*¹⁰ (komentar iz izveštaja *United Nations Human Rights Report 2018*)

Ne postoji posebna konvencija Ujedinjenih nacija koja eksplicitno propisuje posebna prava mladih, niti posebno telo Ujedinjenih nacija koje prati izvršenje obaveza država članica UN u odnosu na ostvarivanje prava mladih. Prema Izveštaju OHCHR Kancelarije Visoke komesarke za ljudska prava UN, glavne prepreke sa kojima se mladi danas suočavaju odnose se na participaciju u društvenom i političkom životu, tranziciju iz škole do posla, pristup zdravlju, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje i prava, pravo na odbijanje služenja vojnog roka, osetljivost u različitim situacijama (npr. mladi migranti).¹¹

¹⁰ Vidi više na: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/OHCHRreport2018.pdf>.

¹¹ Izvor: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Youth/YouthrightsbriefingOHCHR.pdf>.

Od 2013. godine uspostavljen je i Izaslanik za mlade unutar sistema Ujedinjenih nacija (Envoy on Youth), koji ima mandate da približi glas mladih sistemu Ujedinjenih nacija, te zato radi sa različitim UN agencijama, vladama, civilnim društvom, akademskim i medijskim stejkholderima u cilju osnaživanja pozicije mladih unutar i izvan sistema Ujedinjenih nacija. Njegova uloga se sastoji u zagovaranju za prava mladih i adresiranju potreba mladih.¹² Prvi izaslanik za mlade bio je Ahmad Alhendawi (Ahmad Alhendawi), koji je na toj poziciji bio do 2017. godine i inicirao uspostavljanje omladinskog volonterskog programa unutar programa volontiranja Ujedinjenih nacija, kao i razvijanje Akcionog plana za mlade na sistemskom nivou unutar Ujedinjenih nacija. Na ovu poziciju je potom 2017. godine došla Džajatma Vikramanajake (Jayathma Wickramanayake), a koja je i trenutni izaslanik za mlade. Pod njenim vođstvom započeta je vizija 17 mladih UN lidera koji zagovaraju za Ciljeve održivog razvoja kroz svoj inovativni rad, i koji su na svake dve godine za svoj doprinos prepoznati od strane Ujedinjenih nacija.¹³

Međunarodni dokumenti na univerzalnom nivou relevantni za analizu položaja i ostvarivanje ljudskih prava mladih jesu Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima,¹⁴ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim

¹² Izvor: <https://www.un.org/youthenvoy/>

¹³ Vidi više: <http://sdgyl.org/>

¹⁴ Usvojena je Rezolucijom Generalne skupštine UN 217 (III) od 10.12.1948. godine.

i kulturnim pravima,¹⁵ Konvencija o pravima deteta¹⁶ i Opcioni protokol uz ovu konvenciju, Međunarodna konvencija o pravima osoba sa invaliditetom,¹⁷ Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije,¹⁸ Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena¹⁹ i Opcioni protokol²⁰ uz nju.

Tema ljudskih prava mladih²¹ aktuelizovala se i usvajanjem Rezolucije 35/14 Mladi i ljudska prava Saveta za ljudska prava Ujedinjenih nacija 22. juna 2017. godine. Rezolucijom se države članice pozivaju na promociju i osiguravanje punog ispunjenja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda mladih, uključujući mere za borbu protiv diskriminacije, zanemarivanja, zlostavljanja i nasilja. Takođe se podvlači činjenica da je puno uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda od

strane mladih ono što ih osnažuje da kao aktivni članovi društva doprinesu političkom, civilnom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom razvoju svojih zemalja.

Pored ove rezolucije važna je i Rezolucija o mladima, miru i sigurnosti broj 2250 Saveta bezbednosti iz 2015. godine, koja je prvi dokument Ujedinjenih nacija koji ukazuje na ulogu mladih u izgradnji mira i bezbednosti.²² Rezolucija ističe ulogu mladih u izgradnji mira i borbi protiv nasilnog ekstremizma, čime se podvlači važnost uključivanja mladih u izgradnju mira, a države članice pozivaju se da povećaju zastupljenost mladih u procesu donošenja odluka na svim nivoima.

Odeljenje za socijalna i ekonomska pitanja Ujedinjenih nacija (UN DESA) objavilo je 2018. godine Svetski izveštaj o mladima²³ ističući ulogu koju mladi imaju u postizanju Ciljeva održivog razvoja navedenim u Agendi za održivi razvoj 2030. U pomenutom Izveštaju prepoznaje se uloga koju Agenda za održivi razvoj 2030 ima kada su u pitanju naponi usmereni ka unapređenju položaja mladih, posebno kada je reč o mladima i pitanjima rodne ravnopravnosti, zdravlja, smanjenja nejednakosti, borbe protiv siromaštva i gladi, nezaposlenosti, migracija i klimatskih promena.²⁴

²² S/RES/2250 (2015), Rezolucija Saveta bezbednosti UN, usvojena 9. decembra 2015. godine, dostupna na: [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2250\(2015\)&referer=/english/&Lang=E](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2250(2015)&referer=/english/&Lang=E).

²³ Svetski izveštaj o mladima dostupan na: <https://www.un.org/development/desa/youth/world-youth-report/wyr2018.html>.

²⁴ Svetski izveštaj o mladima, str. 1-3.

Na 73. zasedanju Generalneskupštine Ujedinjenih nacija doneta je UN Strategija za mlade 2030, koja je zasnovana na ishodima omladinskih programa širom sveta. Strategijom 2030 ističe se potreba da se mladi aktivnije uključe u pružanje doprinosa radu sistema Ujedinjenih nacija, kao i značaj njihovih uvida i ideja. Unutar Strategije 2030 identifikovano je pet prioriternih oblasti: uključivanje mladih, participacija i zagovaranje; osiguranje informisanosti i zdravih osnova kroz obrazovanje i zdravstvenu negu; ekonomsko osnaživanje kroz primeran rad, ljudska prava; i održivi mir.²⁵

Međutim, uprkos naporima Ujedinjenih nacija da prava mladih uvrste u svetsku agendu i pored toga što je u ovoj organizaciji izrađen i Svetski izveštaj o mladima, države članice Ujedinjenih nacija prava mladih i dalje zanemaruju. Uprkos tome što na univerzalnom nivou postoje naponi da se pitanje ljudskih prava mladih aktuelizuje do mere koja bi dovela do promene politika i prakse u državama članicama, postavlja se pitanje samostalnog dokumenta odnosno konvencije, koja bi, na tragu do sada usvojenih ugovora, pružila jasnu instrukciju državama i imaocima prava i obaveznosti ljudskih prava mladih.

2. MEHANIZMI ZA LJUDSKA PRAVA UJEDINJENIH NACIJA I OBAVEZE SRBIJE

Od ukupno 392 preporuke koje su mehanizmi za nadzor poštovanja ljudskih prava u sistemu UN (Savet za ljudska prava – Univerzalni periodični

²⁵ Izvor: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2018/09/youth2030-launch/>.

pregled i ugovorna tela – komiteti UN) uputili Srbiji, 47 može da se dovede u vezu sa položajem mladih (preporuke usmerene na obrazovanje i sprečavanje napuštanja školovanja; štetnu praksu – rane brakove, maloletničku trudnoću, kao i na mere za borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama, protiv diskriminacije LGBTI osoba i osoba koje žive sa HIV-om). Mladi se eksplicitno pominju u samo osam preporuka Republici Srbiji. Jedna od preporuka koju je Moldavija uputila Republici Srbiji u okviru trećeg ciklusa Univerzalnog periodičnog pregleda – UPR u januaru 2018. godine odnosi se na usvajanje Nacionalne strategije za prevenciju nasilja u porodici i partnerskim vezama nad ženama i mladim devojkama.²⁶

Analiza preporuka koje su ugovorna tela UN navela u zaključnim razmatranjima periodičnih izveštaja države Srbije pokazuje da se komiteti veoma retko bave pitanjima ostvarivanja prava mladih. Tako je, na primer, Komitet za prava osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija (CRPD) u zaključnim zapažanjima u vezi sa Inicijalnim izveštajem Srbije o primeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom naveo pet preporuka koje se odnose na unapređenje prava dece sa invaliditetom, ali nema preporuka koje se odnose na prava mladih. Sa druge strane, primećuje se da u alternativnim izveštajima upućenim prema Mehanizmima Ujedinjenih nacija često izostaju perspektive koje uključuju položaj i prava mladih, te da je izveštaja organizacija mladih i za mlade veoma malo.

²⁶ Preporuke upućene Srbiji u okviru trećeg ciklusa UPR mogu se naći na: https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/9_response_-_recommendations_-_iii_cycle_upr.doc.

U februaru 2019. godine održano je i 72. zasedanje Komiteta za eliminisanje svih oblika diskriminacije žena Ujedinjenih nacija (CEDAW), na kome je razmatran Četvrti izveštaj Srbije o primeni Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena. U zaključnim zapažanjima ovog Komiteta mogu se naći samo tri preporuke posvećene mladima.²⁷ Prva podgrupa mladih koja se spominje jesu mlade žene, i u njoj Komitet preporučuje državi da osmisli i sprovede mere u cilju stvaranja većih mogućnosti za mlade žene, obezbedi pristup zapošljavanju i promoviše pozitivnu sliku o ženama u poslovnom i ukupnom profesionalnom životu.²⁸ Druga podgrupa mladih jesu mlade majke. Naime, Komitet u razmatranjima zahteva od države da obezbedi redovne isplate zarade tokom trudnoće, porodijskog odsustva i odsustva za brigu o deci, te da olakša povratak na posao ove osetljive društvene grupe.²⁹

Preporuka Komiteta CEDAW koja eksplicitno pominje mlade kao grupu odnosi se na podizanje stepena svesti o savremenim oblicima kontracepcije i obavezu države da osigura da se abortus ne koristi kao metod kontracepcije. Komitet takođe ističe važnost edukacije i medijskih kampanja usmerenih na mlade i adolescente/kinje, posebno među romskom populacijom.³⁰

U zaključnim zapažanjima Komiteta za ukidanje

rasne diskriminacije Ujedinjenih nacija (CERD) na osnovu kombinovanog Drugog, Trećeg, Četvrtog i Petog periodičnog izveštaja Republike Srbije³¹ od 1. decembra 2017. godine, na decu se odnose dve preporuke. Prva se bavi migrantima i obavezuje državu da obezbedi upis migranata u osnovnu školu i pruži im neophodnu podršku, a druga romskom decom, i u njoj se traži ukidanje segregacije u državnim školama i obezbeđivanje kvalitetnog obrazovanja za romsku decu.³² Nema preporuka upućenih Srbiji koje se direktno tiču mladih.

Komitet za prava deteta Ujedinjenih nacija (CRC) razmatrao je drugi i treći Izveštaj Srbije o primeni Konvencije o pravima deteta, i u zaključnim zapažanjima od 3. februara 2017. godine uputio četiri preporuke koje se odnose na mlade.³³ Komitet je preporučio državi da ojača podršku deci i mladima koji napuštaju ustanove alternativnog zbrinjavanja i omogući njihovu integraciju,³⁴ da rasporedi adekvatne ljudske i finansijske resurse kako bi se osiguralo sprovođenje Uredbe o nacionalnom programu zdravstvene zaštite žena, dece i omladine,³⁵ da reši pitanja koja se tiču česte upotrebe droge od strane dece i adolescenata i razvije pristupačno lečenje od zavisnosti od droge prilagođeno

31 Zaključna zapažanja Komiteta za eliminisanje svih oblika rasne diskriminacije dostupna su na:

https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/zakljucna_zapazanja_cerd_srb_decembar_2017.doc.

32 *Ibid*, stav 21 i stav 27.

33 Zaključna zapažanja Komiteta za prava deteta dostupna su na: https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/zakljucna_zapazanja_komiteta_za_prava_deteta_srb.doc.

34 *Ibid*, stav 40, tačka f.

35 *Ibid*, stav 46, tačka b.

mladima³⁶, te da preispita zakonodavstvo, politike i programe kako bi se sprečilo beskućništvo mladih koji napuštaju alternativno zbrinjavanje.³⁷

Od 2015. godine Srbiju su posetila četiri specijalna izvestioca: Specijalni izvestilac Ujedinjenih nacija za pravo na adekvatno stanovanje, Specijalni izvestilac Ujedinjenih nacija u oblasti kulturnih prava, Specijalni izvestilac Ujedinjenih nacija za torturu i druge okrutne, nehumane i ponižavajuće postupke ili kažnjavanje, i Specijalni izvestilac za ljudska prava interno raseljenih lica.³⁸

Specijalni izvestilac za pravo na adekvatno stanovanje³⁹ bavi se mladima u delu koji se odnosi na nezaposlenost, navodeći da je stopa nezaposlenosti mladih na Kosovu*⁴⁰ 55%, a uočava i razliku u stopi nezaposlenosti kada su u pitanju mlade žene i devojke (56%) i mladići (40%).⁴¹ Slična je situacija i u Srbiji, gde je stopa nezaposlenosti 23,8% za mlade žene i devojke i 20,8% za mladiće. Iznet je i podatak da su mladi u Srbiji starosti od 15. do 24. godine života u dvostruko većem riziku od nezaposlenosti nego odrasla populacija.⁴² U istom izveštaju spominje se i odlazak mladih sa Kosova* usled loših ekonomskih uslova,⁴³ kao i generalnog

36 *Ibid*, stav 50, tačka c.

37 *Ibid*, stav 51, tačka c.

38 Izveštaj dostupan na: https://spinternet.ohchr.org/_layouts/15/SpecialProceduresInternet/ViewCountryVisits.aspx?Lang=en&country=SRB.

39 Izveštaj dostupan na: https://spinternet.ohchr.org/_layouts/15/SpecialProceduresInternet/Download.aspx?SymbolNo=A%2fHRC%2f31%2f54%2fAdd.2&Lang=en.

40 Upućivanje na Kosovo podrazumeva se u kontekstu Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti (1999).

41 *Ibid*, stav 66.

42 *Ibid*, stav 8.

43 *Ibid*, stav 67.

isključivanja mladih kao osetljive grupe usled sporog napredovanja novog sistema socijalnog stanovanja.⁴⁴ Mladi se takođe spominju u dvema preporukama Specijalnog izvestioca za adekvatno stanovanje. U jednoj od njih traži se da država izradi sveobuhvatnu procenu o potrebama stanovanja koja posebno treba da se bavi onim grupama stanovništva koje su nevidljive, kao što su žene, mladi i stari. U drugoj preporuci traži se da država preduzme mere kako bi osigurala da novi Zakon o socijalnom stanovanju bude u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava, uzimajući u obzir grupe sa niskim prihodima kao što su mladi i starija lica.⁴⁵

Izveštaj Specijalnog izvestioca u oblasti kulturnih prava iz 2018. godine⁴⁶ pominje mlade samo u dva stava, i to u stavu koji se odnosi na opremanje biblioteka u ruralnim područjima materijalima namenjenim mladima,⁴⁷ kao i prilikom opisivanja stanja ravnopravnosti i inkluzije na Kosovu*, gde se navodi da usled smanjenih obrazovnih mogućnosti na srpskom jeziku mladi Srbi sa Kosova* moraju često da koriste vojni transport kojim prelaze velike daljine.⁴⁸

Izveštaj Specijalnog izvestioca za torturu o poseti Srbiji novembra 2017. godine, koji je objavljen marta 2019. godine,⁴⁹ ne bavi se direktno mladima. Iako je Specijalni izvestilac za torturu posetio Dom za decu i omladinu ometenu u

44 *Ibid*, stav 29.

45 *Ibid*, stav 104, tačka c.

46 Izveštaj dostupan na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/014/89/PDF/G1801489.pdf?OpenElement>.

47 *Ibid*, stav 31.

48 *Ibid*, stav 55.

49 A/HRC/40/59/Add.1. Izveštaj na engleskom dostupan na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/019/18/PDF/G1901918.pdf?OpenElement>.

razvoju u Veterniku, Izveštaj se ne bavi stanjem mladih, već se u njemu navode samo problemi koji se odnose na opremljenost ustanove i njeno osoblje.⁵⁰ U Izveštaju se navodi da je Specijalni izvestilac imao priliku da se sretne sa mladim prestupnicima i razgovara sa njima, a u preporukama upućenim Republici Srbiji nema onih koje se direktno tiču ove osetljive grupe mladih.⁵¹

3. STRATEŠKI OKVIR POLOŽAJA MLADIH U SRBIJI

Trenutno važeća strategija za mlade u Srbiji jeste Nacionalna strategija za mlade za period 2015–2025. godine.⁵² U Strategiji su navedena osnovna načela kojima se ona rukovodi, kao i ciljevi koje nastoji da ostvari kada je u pitanju položaj mladih u Srbiji. Ciljevi navedeni u Strategiji odnose se na zapošljivost i zaposlenost mladih žena i muškaraca, kvalitet i mogućnosti za sticanje kvalifikacija i razvoj kompetencija i inovativnost mladih, aktivno učešće mladih žena i muškaraca u društvu, zdravlje i blagostanje mladih žena i muškaraca, uslove za razvijanje bezbednosne kulture mladih, podršku društvenom uključivanju mladih iz kategorija u riziku od socijalne isključenosti, mobilnost, obim međunarodne saradnje mladih i podršku mladim migrantima,

50 *Ibid*, stav 6 i stav 38.

51 *Ibid*, stav 7.

52 Više o principima na kojima počiva Nacionalna strategija za mlade 2015–2025. i njenim ciljevima može se pročitati na: https://www.mos.gov.rs/mladisuzakon/attachments/article/389/nacionalna_strategija_za_mlade0101_cyr.pdf.

sistem informisanja mladih i znanje o mladima, kao i na učešće mladih u kreiranju kulturnih sadržaja i njihovo korišćenje kulturnih sadržaja.⁵³ Načela na kojima počiva Strategija za mlade su:

1. Podrška ličnom i društvenom osnaživanju mladih
2. Poštovanje ljudskih i manjinskih prava, ravnopravnost i zabrana diskriminacije
3. Jednake šanse za sve
4. Značaj mladih i njihove društvene uloge
5. Aktivno učešće mladih i saradnja
6. Društvena odgovornost i solidarnost.

Sprovođenje ciljeva Nacionalne strategije za mlade za period 2015–2025 predviđeno je Akcionim planom za sprovođenje Nacionalne strategije za mlade za period 2018–2020.⁵⁴ U okviru Akcionog plana navedeni su indikatori stepena realizacije aktivnosti, periodi realizacije, nivoi realizacije, definisani su nosioci i učesnici procesa realizacije, kao i potrebna sredstva za realizaciju Strategije.

Strategija prepoznaje i pojave i mogućnost višestruke ranjivosti u kojoj se mladi mogu naći, te navodi mlade sa invaliditetom, mlade koji pripadaju LGBT populaciji, mlade bez roditeljskog staranja i mlade Rome kao mlade koji su u posebnom riziku od socijalne ekskluzije, siromaštva i višestruke diskriminacije na osnovu ličnih svojstava. Kako su mladi sami po sebi osetljiva kategorija stanovništva, bilo koje drugo

53 Nacionalna strategija za mlade 2015–2025, str. 11.

54 Dostupan na: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/prilozi/1.html&doctype=reg&abc=cba&eli=true&eliActId=427391®actid=427391>.

lično svojstvo koje mlade osobe mogu imati, a koje ih čini podložnim višestrukoj diskriminaciji, povlači dodatnu potrebu za merama usmerenim ka poboljšanju njihovog položaja u društvu.

4. IZVEŠTAJI O MLADIMA U SRBIJI

Na nacionalnom nivou, Ministarstvo omladine i sporta svake godine sporovodi istraživanja o položaju i potrebama mladih. Cilj ovog istraživanja jeste eksterna evaluacija trenutnog stanja u oblastima od strateškog interesa za mlade definisanih u Nacionalnoj strategiji za mlade. Sprovedena istraživanja osnov su za praćenje sprovođenja aktivnosti i dostizanja planiranih rezultata i specifičnih ciljeva definisanih u Nacionalnoj strategiji za mlade.⁵⁵

Kada su u pitanju postojeći izveštaji o situaciji u kojoj se nalaze mladi u Srbiji, najobuhvatniji izveštaj organizacija civilnog društva do sada je podnosila Krovna organizacija mladih Srbije (KOMS). Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih⁵⁶ koji KOMS objavljuje na godišnjem nivou pokriva sledeće oblasti života mladih u Srbiji: politička participacija i odnos političkih subjekata prema mladima, vrednosti mladih, mediji, društvene mreže i aplikacije, mladi i tržište rada, mladi i obrazovanje, mladi i aktivizam, volonterski rad i bezbednost mladih. Iako se ovaj izveštaj ne bavi svim aspektima

55 Iz istraživanja o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji iz 2016. godine: <https://www.mos.gov.rs/public/ck/uploads/files/Istrazivanje%20polozaja%20i%20potreba%20mladih%20teren%20decembar%202016%20korekcija.pdf>. Izveštaji za 2017. i 2018. godinu dostupni na upit.

56 *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih* za 2019. godinu dostupan je na: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2019/09/Alternativni-izves%CC%8Ctaj-o-poloz%CC%8Caju-i-potreba-mladih-2019-1.pdf>.

života mladih i ostvarivanjem svih ljudskih prava, on je najobuhvatniji izveštaj koji kao ciljnu grupu navodi mlade.

Izveštaj KOMS-a se ne bavi detaljno ljudskim pravima mladih, pa je stoga neophodno da u daljoj analizi utvrdimo kojim se ljudskim pravima Nulti Izveštaj bavi, koliki je stepen njihove ostvarenosti i u kojoj su meri ona ugrožena.

II. POSEBNA PRAVA MLADIH

1. PRAVO NA RAD (ČLAN 6. MEĐUNARODNOG PAKTA O EKONOMSKIM, SOCIJALNIM I KULTURNIM PRAVIMA PESK)

Član 6 Pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima glasi:

„Države ugovornice ovog Pakta priznaju pravo na rad, koje podrazumeva pravo svakog lica da dobije mogućnost da obezbedi sebi sredstva za život slobodno izbranim ili prihvaćenim radom, te će preduzeti odgovarajuće mere za zaštitu ovog prava. Mere koje će svaka država ugovornica ovog Pakta preduzeti da bi se postiglo puno ostvarivanje ovog prava uključice tehničko usmeravanje i obrazovanje, i u svome pozivu, izradu programa osposobljavanja, politiku i tehničke postupke koji su podobni za postizanje stalnog privrednog, društvenog i kulturnog razvoja i punog zaposlenja i proizvodnosti, pod uslovima koji će pojedincima sačuvati uživanje osnovnih političkih i ekonomskih sloboda.“

U zaključnim zapažanjima Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava o Drugom periodičnom izveštaju Srbije⁵⁷ Komitet izražava žaljenje zbog nedovoljnih informacija o korišćenju maksimalno raspoloživih resursa od

⁵⁷ Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Zaključna zapažanja o Drugom periodičnom izveštaju Srbije 2014, dostupno na: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/e-c-12_srb_co_2_17290_e_clean1.doc.

strane države u postepenom postizanju punog ostvarivanja prava priznatih u Paktu (član 2, stav 1), i preporučuje državi da redovno procenjuje uticaj preduzetih mera kako bi ustanovila da li su u postepenom postizanju punog ostvarivanja prava priznatih u Paktu korišćeni maksimalni resursi.

Kada se analizira u kojoj se meri ostvaruje pravo na rad i zapošljavanje mladih, potrebno je videti koje mere država preduzima kako bi se ostvarilo puno uživanje prava na rad.

1.1. ZAPOSLENOST MLADIH I MERE AKTIVNE POLITIKE ZAPOSŁJAVANJA

Pravo na rad podrazumeva i obavezu države da formuliše i primeni politike zapošljavanja usmerene na stimulisanje ekonomskog rasta i razvoja, podizanje životnog standarda, ispunjavanje zahteva radne snage i prevladavanje nezaposlenosti i podzaposlenosti.⁵⁸

Zabrinjava podatak da i pored toga što se u poslednjih nekoliko godina smanjuje stopa nezaposlenosti, stopa nezaposlenosti mladih ostaje na sličnom nivou u odnosu na ostale starosne grupe,⁵⁹ a njihov nepovoljan položaj na tržištu rada ne napreduje i pored postojanja

⁵⁸ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 18: The Right to Work (Art. 6 of the Covenant), 6 February 2006, E/C.12/GC/18, vidi: <https://www.refworld.org/docid/4415453b4.html>

⁵⁹ Anketa o radnoj snazi za II kvartal 2019. godine, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/trziste-rada/anketa-o-radnoj-snazi/>.

Nacionalne strategije za mlade⁶⁰ i mera koje su u tu svrhu predviđene.

Razlozi za visok stepen nezaposlenosti mladih koji se zvanično navode jesu neadekvatna kvalifikaciona struktura koja ne odgovara potrebama tržišta rada, dok se zanemaruje nizak nivo privredne aktivnosti, niska tražnja za radom, visoka stopa opšte nezaposlenosti, visoka stopa podzaposlenosti, racionalizacija i zabrana zapošljavanja u javnom sektoru, niske zarade, kršenje prava iz rada i po osnovu rada, visoke stope siromaštva i socijalne isključenosti.⁶¹ U takvoj situaciji mladi sve teže pronalaze posao, a kada ga i nađu, najčešće su to poslovi ispod njihovih kvalifikacija, privremeni i povremeni, slabije plaćeni od onih koje obavljaju stalno zaposleni, što pokazuju i rezultati istraživanja o tranziciji mladih iz obrazovanja na tržište rada.⁶²

Prema poslednjim dostupnim podacima o radnoj snazi, nezaposlenost mladih dvostruko je veća od opšte nezaposlenosti,⁶³ i prema Anketi o radnoj snazi iznosi 24,4%,⁶⁴ što, ako se uzmu u obzir podaci iz prethodnih godina, u odnosu na opštu

nezaposlenost ostaje na približnom nivou.⁶⁵ Takođe, relevantni podaci o nezaposlenosti mladih u Republici Srbiji ne odgovaraju realnom stanju na tržištu rada, već se prikazuju isključivo prema podacima sa evidencije Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ), dok se ne uzima u obzir broj mladih koji odlaze iz zemlje, broj onih koji obavljaju privremene i povremene poslove, rade u sivoj zoni i sl.⁶⁶ Uz to, zvanična statistika u Srbiji ne sprovodi istraživanje o slobodnim radnim mestima, iako je to obaveza države prema novom Programu zvanične statistike, i postavljeno kao zahtev u Izveštaju o usklađenosti zakonodavstva Srbije u odnosu na pravne tekovine Evropske unije.⁶⁷ Prema *Trading Economics List*, Srbija se nalazi na sedamnaestom mestu po nezaposlenosti mladih od ukupno 63 zemlje sveta za koje se prikupljaju podaci.⁶⁸ Prema istraživanju *Mladi i dostojanstven rad*, rađenom na grupi ispitanika od 16 do 30 godina starosti, analiza strukture zaposlenosti mladih u pogledu načina angažovanja i uslova rada ukazuje na visoko učešće netipičnih, nestandardnih oblika rada (rad na određeno, privremeni, povremeni rad, rad u neformalnom sektoru).

Ograničene mogućnosti zapošljavanja i visoka

⁶⁵ S. Brdaš, *Mladi i dostojanstven rad*, Fondacija Centar za demokratiju, dostupno na: <http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1785/mladi-i-dostojanstven-rad>.

⁶⁶ Više o metodologiji računanja nezaposlenosti i neadekvatnosti podataka u odnosu na privredni rast vidi u *Ljudska prava u Srbiji 2018*, Beogradski centar za ljudska prava, II.11.3.

⁶⁷ *Analiza stanja ekonomskih i socijalnih prava u Srbiji*, Centar za dostojanstven rad, Beograd, 2019. Više na: <https://pescanik.net/wp-content/uploads/2019/07/ceo-izvestaj-CDR.pdf>.

⁶⁸ Vidi: <https://tradingeconomics.com/country-list/youth-unemployment-rate>.

nezaposlenost mladima ostavljaju malo izbora, pa oni prihvataju nesigurne poslove na kojima su slabo plaćeni ili poslove za koje su prekvalifikovani, pri čemu imaju ograničen pristup socijalnom osiguranju, a mnogima su uskraćena zakonom garantovana prava iz rada, mogućnost sindikalnog organizovanja, plaćen prekovremeni rad, topli obrok, naknada prevoza do posla i plaćeno bolovanje.⁶⁹ Ovakav položaj mladih na tržištu rada svakako dobija oblik prekarnog rada, imajući u vidu i podatke pomenutog istraživanja po kome je većina mladih (57%) angažovana u nekom od prekarnih oblika zaposlenosti: na određeno (36%), na privremenim i povremenim poslovima (8%), ili na crno (11%), što je u suprotnosti sa načelima dostojanstvenog rada, a direktno je u vezi sa egzistencijalnom nesigurnošću mladih.⁷⁰

Mere aktivne politike zapošljavanja (obuke, podsticaji za zapošljavanje, direktno kreiranje radnih mesta, mere aktivacije i podsticaji za započinjanje posla) nedostupne su većini nezaposlenih na evidenciji NSZ. Prema Izveštaju o radu NSZ u 2018. godini, na evidenciji nezaposlenih bilo je 21,2 % mladih do 30 godina (odnosno 117.078 lica). Odtoga je u obuke za razvoj preduzetništva bilo uključeno samo 3.098 mladih (što je 2,64% od ukupnog broja nezaposlenih mladih sa evidencije). Na stručnoj praksi bilo je 4.430 mladih do 30 godina starosti (što je 3,78% nezaposlenih mladih sa evidencije), a u programu

⁶⁹ S. Brdaš, *Mladi i dostojanstven rad*, Fondacija Centar za demokratiju, dostupno na: <http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1785/mladi-i-dostojanstven-rad>.

⁷⁰ *Ibid.*

sticanja praktičnih znanja za nekvalifikovana lica, viškove zaposlenih i dugoročno nezaposlena lica uključeno je 223 mladih do 30 godina (0,1% od ukupnog broja mladih sa evidencije). Subvencionisanim zapošljavanjem obuhvaćeno je 1.195 mladih do 30 godina (što je 1,2% ukupnog broja mladih sa evidencije nezaposlenih), na javnim radovima angažovano je 515 mladih do 30 godina (0,4% ukupnog broja mladih sa evidencije), a subvencije za samozapošljavanje dobilo je 837 mladih nezaposlenih (0,7% ukupnog broja nezaposlenih mladih sa evidencije).⁷¹ Iz svega što je navedeno, moglo bi se zaključiti da je ovakvo stanje posledica nedovoljno sistematičnog pristupa položaju mladih na tržištu rada, što uzrokuje uvođenje neadekvatnih mera aktivnih politika zapošljavanja i drugih mera namenjenih popravljanju položaja mladih, što dalje dovodi da se budžetska sredstva troše neprimereno realnim potrebama. Tome u prilog govori poslednja dostupna evaluacija paketa mera za mlade,⁷² koja je pokazala pozitivne efekte samo za meru sticanja praktičnih znanja. Prema Izveštaju o radu NSZ u 2017. godine, merama aktivne politike zapošljavanja obuhvaćeno je svega 4,1% nezaposlenih sa evidencije, uključujući i mlade, a većina tih mera ne vode stabilno plaćenom zaposlenju, već se nezaposleni angažuju na privremenim poslovima za koje ne dobijaju adekvatnu naknadu. Izdvajanja za aktivne mere

⁷¹ Izveštaj o radu NSZ za 2018. godinu, Beograd, 2019, dostupan na: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/12/12205_izvestaj_o_rad_u_nsz_za_2018.pdf.

⁷² D. Marjanović i drugi, *Evaluacije paketa usluga za mlade i relevantnih programa i mera finansiranih iz budžeta Vlade Republike Srbije koji su usmereni ka mladima; Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlada Republike Srbije*, Beograd, 2016.

zapošljavanja u 2017. godini iznosila su 0,08% BDP, a daleko su ispod nivoa izdvajanja planiranih Nacionalnom strategijom za zapošljavanje u periodu 2011–2020 za 2020. godinu od 0,5% BDP.

1.2. MIGRACIJE MLADIH I MOBILNOST RADNE SNAGE

Srbija se poslednjih decenija ozbiljno suočava sa problemom odliva mladih obrazovanih ljudi. Šteta od ove pojave jeste višestruka – pored promene demografske strukture stanovništva, država je na gubitku zbog ulaganja u školovanje kadrova koji kasnije svoje znanje poklanjaju drugoj zemlji i učestvuju u njenoj reprodukciji. Time Srbija sve više ostaje bez kvalifikovanih kadrova, odnosno ljudskog kapitala, uz ekonomske gubitke koji se mere milijardama evra. Najčešći razlog koji navode mladi koji su učestvovali u istraživanju posvećenom migracijama⁷³ jeste nezaposlenost, i ona je u najvećoj meri izražena kod onih koji se karakterišu kao potencijalni migranti. Na drugom mestu su ekonomski problemi, zatim nebezbednost, društvenopolitička situacija i rad lokalne uprave. Mladi koji su učestvovali u istraživanju kao motive za odlazak iz Srbije navode bolji posao (u smislu bolje plaćenog posla) i uslove za poslovno napredovanje, kao i bolji kvalitet života, odnosno zdraviji i mirniji život. Brak kao motiv nalazi se na trećem mestu, dok školovanje nije posebno izdvojeno, ali je

⁷³ M, Bobić i drugi, *Studija o spoljnim i unutrašnjim migracijama građana Srbije sa posebnim osvrtom na mlade*, dostupno na: <https://serbia.iom.int/sites/default/files/publications/documents/Studija%20o%20spoljnim%20i%20unutra%C5%A1nim%20migracijama%20gra%C4%91ana%20Srbije%20sa%20posebnim%20osvrtom%20na%20mlade.pdf>.

usko povezano sa zaposlenjem i uslovima za život. Nalazi ovog istraživanja samo potvrđuju nalaze sličnih istraživanja deceniju unazad,⁷⁴ u kojima se izdvaja nepoverenje u stabilnost i održivost društvenog poretka u Srbiji kao povod za razmišljanje mladih o iseljenju, a što je opet uslovljeno nezaposlenošću i ekonomskim problemima.

Iako se ne može pouzdano utvrditi tačan broj, podaci Evropskog statističkog zavoda pokazuju da Srbiju mesečno napusti više od 4.000 ljudi, a godišnje 51.000, uglavnom mladih⁷⁵ – što je otprilike cela jedna opština u Srbiji. U jednoj drugoj studiji⁷⁶ navode se konkretne mere države koje bi potencijalno zadržale mlade da ne odlaze u inostranstvo. Neke od njih jesu: mogućnosti za profesionalno usavršavanje kroz programe koje bi sufinansirala ili stipendirala država, podrška razmene i saradnje sa kolegama u inostranstvu, bolja dostupnost visokog obrazovanja i usavršavanja za mlade iz socijalno ugroženih grupa, zaštita ravnopravnosti u obrazovanju i radu, više pomoći države u zaposlenju i osamostaljivanju od primarne porodice.⁷⁷

⁷⁴ Vidi npr. „Upravljanje migracijama i posledice migracija u Jugoistočnoj Evropi“, *Demografski pregled*, br. 50/2013, Beograd, 2013. i i. Jarić, I, Živadinović, „Otići ili ostati: identitet mladih i orijentacija ka iseljenju“, *Mladi – naša sadašnjost, Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*, ISI, Čigoja štampa, Beograd, 2012.

⁷⁵ Vidi: <http://rs.n1info.com/Vesti/a524373/Srbiju-mesečno-napusti-više-od-4.000-ljudi.html>.

⁷⁶ Istraživanje je sproveo Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za demografiju i populacionu politiku u saradnji sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Republičkim zavodom za statistiku, Beograd, 2018. Dostupno na: <http://www.mdpp.gov.rs/doc/Migracije-studenata.pdf>.

⁷⁷ *Mladi u Srbiji 2018/2019*, Fondacija Fridrih Ebert, Beograd, 2019, vidi: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/15295-20190411.pdf>.

Istraživanje posvećeno migracijama studenata⁷⁸ pokazuje da ukupno 3.489 studenata, odnosno trećina anketiranih, planira da po završetku školovanja ode u inostranstvo. Preko 90% anketiranih studenata izjavilo je da ima punu podršku roditelja za odlazak, a kao glavni razlog za odlazak u inostranstvo najveći broj studenata (27,3%) navodi nemogućnost nalaženja posla u struci u Srbiji. Razlozi koji slede jesu slabo plaćen posao u struci (21,3%) i nizak životni standard (20,1%). Pored ponuđenih razloga za odlazak u inostranstvo, studenti su navodili i da žele da ode iz Srbije zbog korupcije, zapošljavanja preko veze, stranačkog zapošljavanja, ali i radi upoznavanja drugih kultura, usavršavanja, učenja stranih jezika, ili da žele da se pridruže roditeljima ili drugim članovima porodice koji već žive u inostranstvu.

Kao glavne prednosti života u inostranstvu najveći broj studenata (27,6%) navodi „lakše nalaženje posla u struci“ i „bolje plaćen posao u struci“ (24,3%). Slede razlozi „visok životni standard“ (15,9%) i „bolja mogućnost profesionalnog napredovanja“ (12,8%). Najveći broj studenata planira da nakon završetka školovanja potraži bolje uslove za život u Nemačkoj (24,2%). U ovu zemlju planira da ode četvrtina anketiranih studentkinja i više od petine studenata (22,9%). Nemačka se nalazi na prvom mestu najpoželjnijih država za život za studente svih područja studiranja, osim za studente informaciono-

⁷⁸ Istraživanje je sproveo Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za demografiju i populacionu politiku u saradnji sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Republičkim zavodom za statistiku, Beograd, 2018. Dostupno na: <http://www.mdpp.gov.rs/doc/Migracije-studenata.pdf>.

komunikacionih tehnologija, koji u najvećem procentu planiraju da po završetku školovanja ode u Sjedinjene Američke Države.

Nemačka je prvi izbor za 37,5% studenata medicinskih nauka, za skoro petinu studenata prirodno-matematičkih i tehničko-tehnoloških nauka, za 17,5% studenata društveno-humanističkih nauka i za 16% studenata informaciono-komunikacionih tehnologija. Posebno zabrinjava podatak da polovina studenata ne planira da se vrati u Srbiju, a skoro svaki peti student (19%) planira da ostane u inostranstvu dok ne obezbedi dovoljno novca za pokretanje sopstvenog posla u Srbiji, 14% studenata namerava da ostane u inostranstvu sve dok ekonomska situacija u Srbiji na bude stabilna, a 12% planira da se vrati kada stekne dovoljno profesionalnog iskustva.⁷⁹

Svakako da od svih navedenih podataka do kojih se došlo u mnogim istraživanjima najviše zabrinjavaju podaci koji se tiču istraživanja o migraciji studenata, imajući u vidu da se radi o visokokvalifikovanim mladim ljudima koji ne žele da nastave svoj život u Srbiji. To izaziva bojazan da će Srbija postati zemlja sve jeftinije radne snage.⁸⁰ Razlozi za ovakvo stanje nisu samo u nezaposlenosti mladih, već su povezani i sa društveno političkim prilikama, korupcijom koja prožima sve pore društva, i u krajnjoj instanci veoma maloj posvećenosti države ulaganju u ljudski kapital.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ Vidi više na: <https://mediareform.rs/prekarni-rad-jedina-sansa-za-zaposlenje-polovine-mladih/>.

2. PRAVO NA PRAVIČNE I POVOLJNE USLOVE ZA RAD MLADIH (ČLAN 7. PESK)

Imajući u vidu prioritete oblasti za izveštavanje o stanju ljudskih prava mladih, iz ugla člana 7 PESK značajno je pomenuti dve obaveze države članice u pogledu prava na pravične i povoljne uslove rada, koje naročito predviđaju obavezu država da obezbede:

1) *pravičnu zaradu i jednaku nagradu za rad iste vrednosti bez ikakve razlike;*

2) *istomogućnost za sve da napreduju u svom radu u višu odgovarajuću kategoriju, vodeći računa jedino o izvršenim godinama službe i sposobnostima.*

U vezi s tim izdvajaju se dve ključne oblasti za posmatranje stanja ljudskih prava mladih: pravo na stručno usavršavanje i profesionalan razvoj i pravo na pravičnu zaradu.

2.1. PRAVO NA STRUČNO USAVRŠAVANJE I PROFESIONALAN RAZVOJ MLADIH

Usled aktuelnih društvenih i ekonomskih prilika u Srbiji, visoke stope nezaposlenosti mladih, neodgovarajuće kvalifikacije mladih u odnosu na tražnju na tržištu rada, neposredovanje dovoljno iskustva za obavljanje poslova koji su odgovarajući njihovoj stručnoj spremi, jedini način da se premosti tranzicija između završetka školovanja, dobijanja prvog posla i kasnije

adekvatnog napredovanja u struci u skladu sa godinama radnog staža i iskustvom jesu radne prakse i drugi vidovi stručnog usavršavanja i osposobljavanja. S druge strane, (ne)aktivnost države i preduzimanje neodgovarajućih mera dodatno obeshrabruju mlade da obavljaju praksu, da se stručno usavršavaju ili volontiraju. Mladi postaju radno neaktivni, često nastavljaju obrazovanje iako im ono ne donosi prednost u zapošljavanju, neki odlaze u inostranstvo, a neki rade u sivoj zoni pošto ne mogu da nađu adekvatno zaposlenje. Država, s druge strane, ne čini mnogo da unapredi zakonodavstvo ili izmeni postojeća rešenja koja su uzrok ovakvog stanja. Takođe ne reaguje na zloupotrebe mladih kada je reč o radnom angažovanju, odnosno ne preuzima mere kojima bi se ovakvo stanje promenilo.

Nedostatak normativnog okvira pre svega se ogleda u tome da nijedan od modela radnog angažovanja koji se potencijalno mogu primeniti na lica na radnoj praksi ne odgovaraju u potpunosti svrsi i dometu radne prakse. Zakon o radu⁸¹ predviđa pripravništvo kao model radnog odnosa, a ugovor o stručnom osposobljavanju i usavršavanju kao oblik rada van radnog odnosa. Pripravnički status podrazumeva da lice koje je steklo određeni stepen, odnosno vrstu obrazovanja (stručne spreme), po prvi put zasniva radni odnos kod poslodavca za obavljanje poslova koji se odnose na njegovo zanimanje. Pripravnik je zaposleno lice koje ima isti kvalitet i obim prava kao i drugi zaposleni, uz moguću

⁸¹ *Sl. glasnik RS, 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14, 13/17 – odluka US, 113/17 i 95/18 – autentično tumačenje.*

izuzetak u pogledu visine osnovne zarade. Ugovor o stručnom osposobljavanju i usavršavanju predstavlja model radnog angažovanja lica van radnog odnosa. On se može zaključiti kada poslodavac nije predvideo pripravnčki radni odnos, a lice mora da provede određeno vreme na poslovima kako bi steklo određena iskustva ili ispunilo uslove za polaganje stručnog ispita (osposobljavanje lica), ili kada je potrebno da stekne posebna znanja i sposobnosti, odnosno obavi specijalizaciju (usavršavanje lica).

Pripravnički radni odnos uređen je na prilično rigidan način – onemogućava licu koje nije steklo formalno obrazovanje, ili jeste steklo određeni stepen i vrstu formalnog obrazovanja, ali se ne usavršava u toj vrsti poslova (Zakon o radu upotrebljava izraz „zanimanje“), da učestvuje u radnim praksama radi osposobljavanja za specifična radna znanja i veštine (ili specifične poslove).⁸²

Volontiranje, onako kako je uređeno Zakonom o volontiranju,⁸³ nema nikakve formalne dodirne tačke sa radnom praksom i korišćenje statusa volontera pod izgovorom radne prakse, odnosno sticanja praktičnih radnih iskustava, može se javiti samo kao način zloupotrebe ugovora o

⁸² *Predlozi normativnih izmena režima obavljanja radnih praksi, Beogradska otvorena škola i Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 2019. Dostupno na: <http://www.bos.rs/uz/projekti/27/2019/01/13/unapredenje-pravnog-okvira-za-kvalitetne-radne-prakse.html>.*

⁸³ *Službeni glasnik RS, 36/10, član 2 stav 1, koji glasi: „Volontiranje, u smislu ovog Zakona, jeste organizovano dobrovoljno pružanje usluge ili obavljanje aktivnosti od opšteg interesa, za opšte dobro ili za dobro drugog lica, bez isplate novčane naknade ili potraživanja druge imovinske koristi, osim ako ovim Zakonom nije drukčije određeno.“*

volontiranju. Volontiranje nije, niti može biti, deo profesionalne i radne karijere, sticanja radnog iskustva ili radne prakse. Mladi traže šansu da počnu da rade, pa neretko pristaju na posao bez ikakvog ugovora, a takođe nisu retki slučajevi da poslodavac zaključuje s mladima ugovore koji ga ne obavezuju da isplaćuje novčanu naknadu, i to poslodavci često čine sklapanjem ugovora o volontiranju.⁸⁴ Naime, iako volonteri zapravo obavljaju poslove iz redovne delatnosti poslodavca za koje treba da se zaključi ugovor o radu, poslodavac ih tretira kao volontere, čime im uskraćuje gotovo sva prava po osnovu rada, dok su im obaveze izvršavanja posla iste kao i ostalim zaposlenima. Posebno zabrinjava podatak da čak 68% mladih ne zna da postoji Zakon o volontiranju, a još manje kakve su odredbe ovog Zakona, pa ne čudi što mnogi ne razumeju šta je volontiranje i što ga uglavnom mešaju sa stručnom praksom.⁸⁵ Ne samo iz ovog, već i iz mnogih drugih razloga, čest je slučaj da od završetka školovanja do prvog ugovora o radu mladi čekaju i po nekoliko godina.

S druge strane, Zakon o radu predviđa da je poslodavac dužan da zaposlenom omogući obrazovanje, stručno osposobljavanje i usavršavanje kada to zahteva potreba procesa rada i uvođenje novog načina i organizacije rada.⁸⁶ Ova zakonska odredba ne odnosi se na one koji stiču prva radna iskustva, već na one koji se ili usko specijalizuju za obavljanje nekih specifičnih

⁸⁴ *Vidi više na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/3408128/preko-volontiranja-do-prve-plate-obaveze-bez-ikakvih-prava.html>.*

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ *Član 49 Zakona o radu.*

poslova, ili se specijalizuju za obavljanje istih poslova koje su do tada obavljali na drugačiji način. Budući da je u Srbiji osam godina važila odluka da se ne odobrava specijalizacija lekara, to je dovelo do nedostatka mladih lekara specijalista u gotovo svim granama medicine. Ovakvo stanje, izazvano nepromišljenim propisivanjem mera od strane države radi ušteda u resoru zdravstva, ugrozilo je pravo građana Republike Srbije na pristup zdravstvenoj zaštiti i dodatno podstaklo prekograničnu migraciju zdravstvenih radnika, pretežno lekara iz mlađe populacije, u cilju obezbeđivanja boljih uslova za život i rad.⁸⁷

Dodatno je situaciju pogoršala i zabrana zapošljavanja u javnom sektoru, uvedena takođe kao mera štednje izmenama Zakona o budžetskom sistemu 2013. godine. Donošenje ovog Zakona nije praćeno analizom socijalnih uticaja, niti se vodilo računa o položaju ugroženih društvenih grupa među kojima su i mladi. S tim u vezi, Srbiji je upućena preporuka koja glasi: *Država Srbija treba da uspostavi zakonodavni i strateški okvir kojim će obezbediti puno poštovanje, zaštitu i sprovođenje socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava na koje se obavezala potpisivanjem PESK. Ova preporuka znači obavezu napuštanja dosadašnje prakse donošenja zakona kojima se urušavaju prava najugroženijih pojedinaca i grupa.*⁸⁸

2.2. PRAVO NA PRAVIČNU ZARADU I JEDNAKU NAGRADU ZA RAD ISTE VREDNOSTI

Pored garancija iz člana 7 PESK u pogledu prava na pravičnu zaradu i jednaku naknadu za rad iste vrednosti, treba ukazati i na obavezu Republike Srbije iz člana 11 PESK, koja se tiče prava na životni standard. Prema njoj, *„Države ugovornice ovog Pakta priznaju pravo svakog lica na životni standard dovoljan za njega i njegovu porodicu... Države ugovornice će preduzeti celishodne mere za obezbeđenje ostvarivanja ovog prava...”*

Već duži niz godina izveštaji nezavisnih tela i nevladinih organizacija koje se bave stanjem u oblasti ekonomskih i socijalnih prava ukazuju da je životni standard većine stanovnika Srbije daleko od standarda dostojanstvenog života, budući da je svaki četvrti stanovnik Srbije ispod granice relativnog siromaštva. Siromaštvom su u velikoj meri pogođeni i mladi. Procena je da je za život četvoročlane porodice potrebno 197.699 dinara mesečno, što je iznos 4,4 prosečne plate u Srbiji. Imajući ovo u vidu, uz podatak da su zarade mladih znatno manje i od prosečne zarade, može se reći da većina mladih do 30 godina u Srbiji ne ostvaruje pravo na dostojanstven životni standard.

Prema dostupnim podacima zvanične statistike, mladi imaju 20% niže mesečne zarade, a svaki treći zaposleni mlađi od 30 godina ima zaradu koja je niža od 2/3 medijalne zarade.⁸⁹ Osam od deset

mladih prima zaradu koja je niža od republičkog proseka, dok petina mesečno zarađuje manje od minimalne zarade.

Mladi se po visini zarada statistički značajno razlikuju prema polu, vrsti radnog angažovanja, regionu u kome su nastanjeni i u kom ostvaruju pravo na rad, te obrazovanju i sektoru u kojem rade. Polovina mladih koji rade na crno pripada kategoriji sa najnižim primanjima, kao i 40% mladih koji rade na privremeno-povremenim poslovima, dok je učešće zaposlenih koji zarađuju više od 50.000 dinara najveće među onima sa ugovorom na neodređeno vreme. Izrazite su razlike u zaradama muškaraca i žena: dvostruko je veće učešće mladih žena nego muškaraca u najnižoj dohodovnoj kategoriji. Većina zaposlenih mladih ima na raspolaganju veoma male finansijske resurse, što za posledicu ima nemogućnost osamostaljivanja i osnivanja porodice, ali predstavlja i izvor brige za većinu mladih.⁹⁰ Tek nešto više od 10% mladih ima zaradu veću od prosečne plate u Srbiji, 24,5% ima manju zaradu od prosečne, a čak 65,3% uopšte ne zarađuje.⁹¹

3. PRAVO NA SOCIJALNO OBEZBEĐENJE MLADIH, POSEBNU ZAŠTITU I POMOĆ DECI I OMLADINI I PRAVO NA ODGOVARAJUĆI ŽIVOTNI STANDARD MLADIH (ČLANOVI 9–11. PESK)

Polazeći od garantija predviđenih u članovima 9–11 PESK, treba pre svega obratiti pažnju na obaveze države sa aspekta važnog za položaj mladih:

„Države članice ovog pakta priznaju pravo svakom licu na socijalno obezbeđenje...” (čl. 9)

„Države članice ovog pakta priznaju da:

Treba preduzeti posebne mere zaštite i pomoći u korist dece i mladih, bez ikakve diskriminacije iz rodbinskih ili drugih razloga. Deca i omladina moraju da budu zaštićeni od ekonomske i socijalne eksploatacije. Zakonom treba da se zabrani zapošljavanje na poslovima koji su takve prirode da mogu da izlože opasnosti njihov moral ili njihovo zdravlje, da dovedu u opasnost njihov život ili da naškode njihovom normalnom razvoju. Države treba isto tako da utvrde granice starosti ispod kojih je plaćeni rad dečije radne snage zakonom zabranjen i kažnjiv...” (čl. 10, st. 3)

„Države članice ovog pakta priznaju pravo svakom licu na životni standard dovoljan za njega samog i njegovu porodicu, ubrajajući tu i dovoljnu hranu, odeću i smeštaj, kao i stalno poboljšanje njegovih uslova života. Države članice će preduzeti odgovarajuće mere radi obezbeđenja ostvarenja ovog prava...” (čl. 11. st. 1)

⁸⁷ Vidi više na: <https://www.021.rs/story/Novi-Sad/Vesti/138884/Drzava-skoluje-lekare-volontere-pa-ih-ne-zaposljava.html>.

⁸⁸ *Analiza stanja ekonomskih i socijalnih prava u Srbiji*, Centar za dostojanstven rad, Beograd, 2019.. Dostupno na: <https://pescanik.net/wp-content/uploads/2019/07/ceo-izvestaj-CDR.pdf>.

⁸⁹ S. Bradaš, *Mladi i dostojanstven rad*, Fondacija Centar za demokratiju, 2018, dostupno na: <http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1785/mladi-i-dostojanstven-rad>.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ Vidi više na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/veliko-istravanje-o-mladima-u-srbiji-1-nema-posao-ni-stan-ako-zaraduje-ispod/z3s7e8y>.

Na osnovu navedenih obaveza, izdvaja se nekoliko zasebnih tema koje se tiču mladih.

3.1. MLADI, SIROMAŠTVO I DOSTUPNOST USLUGA SOCIJALNE ZAŠTITE

Već nekoliko godina isti je procenat siromašnih i onih koji žive na granici siromaštva u Srbiji. Jedna trećina dece i mladih u Srbiji izložena je siromaštvu i nema mogućnost da odraste u uslovima pogodnim za razvoj. Prema podacima UNICEF-a, 8,4% dece u Srbiji živi u apsolutnom siromaštvu, a čak 30,2% dece živi na liniji siromaštva.⁹² Takođe, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, deca do 17 godina i mladi do 30 u najvećem su riziku od siromaštva, a 33% dečaka i 32% devojčica rizikuju da život provedu u siromaštvu. Pošto stopa rizika od siromaštva predstavlja udeo građana čiji je prihod manji od relativne linije siromaštva, to ne znači nužno da su ovi građani siromašni, ali znači da imaju veći rizik da to budu. S druge strane, velika stopa rizika od siromaštva kod dece može da bude posledica neadekvatne podele sredstava u višečlanim domaćinstvima.

Međutim, zabrinjava podatak da su zapravo u najvećem riziku od toga da budu siromašni radno sposobni mladi od 18 do 30 godina.⁹³ Među mladima preko 18 godina, najteži položaj imaju oni mladi koji su izgubili pravo na socijalnu zaštitu, budući da su s jedne strane u riziku od gubitka porodice, a s druge strane, država ih

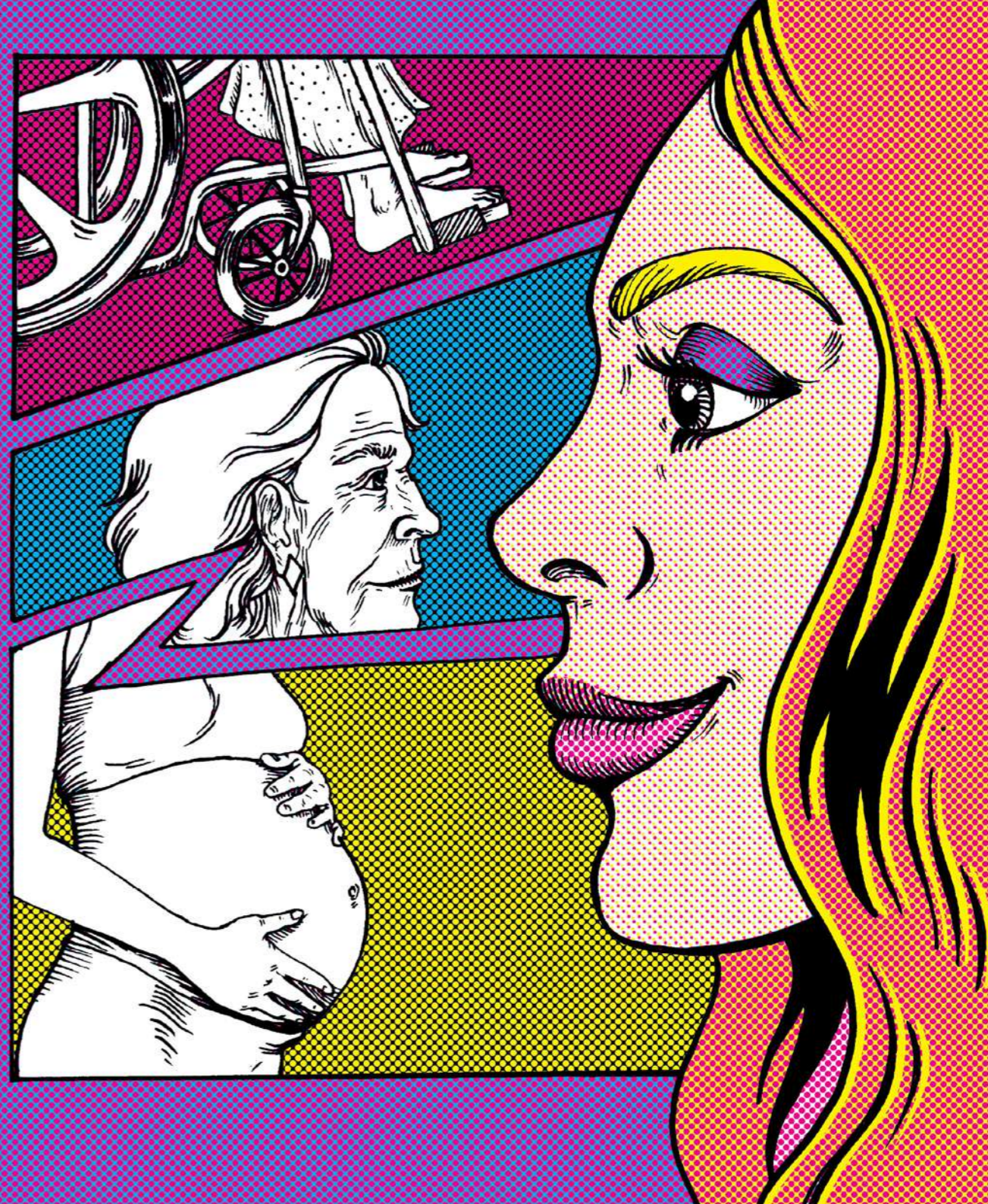
više ne prepoznaje kao lica kojima je potrebno socijalno staranje, pošto su punoletni. Grupa mladih od 18 do 30 godina većinom je suočena i sa samostalnim životom i sa siromaštvom. Dodatno, situaciju komplikuje to što država nema popis svih mladih koji žive sami, odnosno bez porodičnog staratelja.

Prema podacima iz analize Centra za socijalnu politiku koji su objavljeni 2017. godine, na smeštaju u hraniteljskim porodicama i domovima za decu i mlade bilo je ukupno 6.088 dece i mladih, od čega njih 5.321 (87%) – na smeštaju u hraniteljskim porodicama i 767 (13%) – na smeštaju u domovima za decu i mlade. U domovima za decu i mlade boravilo je ukupno 258 korisnika sa smetnjama u razvoju. Na nivou Srbije, godišnje sistem socijalne zaštite (bilo porodični smeštaj, bilo domove za decu, a razlika u brojevima zavisi od izvora podataka) napusti između 55 i 91 mladih. U januaru 2017. godine u Beogradu je 47 mladih koji su napustili zaštitu ostvarilo pravo na tzv. stalnu novčanu pomoć.

Mladi primaoci socijalne pomoći imaju veoma male šanse da se izvuku iz začaranog kruga siromaštva, pre svega jer iznosi glavnih novčanih davanja nisu adekvatni i ne pomažu materijalno ugroženom stanovništvu da se izdigne iznad praga siromaštva. Uz to, ograničenje trajanja socijalne pomoći na najviše devet meseci u toku jedne kalendarske godine za radno sposobna lica nema uporište u međunarodnim standardima. Srbija je, prema preporukama Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava, trebalo da usvoji jedinstvenu Nacionalnu strategiju za

⁹² Vidi: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1590778&print=yes>.

⁹³ *Žene i muškarci u Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2017. Dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2017/Pdf/G20176008.pdf>.

punu primenu prava na socijalnu sigurnost, ali to nije učinila ni posle punih pet godina.⁹⁴

Na preporuku dobijenu u poslednjem ciklusu Univerzalnog periodičnog pregleda, da se uspostave zakonske i druge mere za zaštitu dece od zlostavljanja i nasilja, država je odgovorila da je u toku izrada nove Nacionalne strategije i Akcionog plana za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period 2018–2022. I Komitet za prava deteta takođe je izrazio ozbiljnu zabrinutost zbog velikog broja prijavljenih slučajeva nasilja nad decom, kao i zbog neadekvatne primene opštih i posebnih protokola za zaštitu dece od nasilja, posebno zbog svakodnevnih informacija o vršnjačkom nasilju među mladima u javnosti.⁹⁵

Prema podacima Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu, u periodu 2013–2017. broj prijavi nasilja nad decom u centrima za socijalni rad porastao je za 128%, a posebno su ugroženi deca i mladi koji žive i rade na ulici i deca koja žive u ustanovama socijalne zaštite.⁹⁶ Komitet je izrazio zabrinutost zbog velikog broja dece i mladih koji rade na ulicama i u svojoj ekonomiji, zbog čega su izloženi eksploataciji i trgovini ljudima. Zbog toga je potrebno da Srbija poboljša praćenje rada dece, unapredi program zaštite i reintegracije sa fokusom na porodično osnaživanje, i eliminaciju

ekonomske eksploatacije dece, kao i procenu broja dece koja žive i rade na ulici. Republika Srbija nikada nije odgovorila na pitanje Komiteta da li se naknade za socijalnu pomoć periodično prilagođavaju u cilju obezbeđivanja životnog standarda svim ugroženim licima, pa je pozvana da poveća naknadu za socijalnu pomoć za radno nesposobna lica, a naknade moraju biti adekvatne i kada se radi o iznosu naknade i kada se radi o trajanju korišćenja ove socijalne usluge, kako bi ostvarivanje prava na porodičnu zaštitu i pomoć bilo omogućeno svim licima.⁹⁷

U okviru porodičnog smeštaja posvećuje se daleko veća pažnja obrazovanju nego u domovima, a porodični smeštaj mladi napuštaju, generalno gledano, sa više šansi za ekonomsko osamostaljivanje. U domovima za decu i mlade njih 74% obuhvaćeno je obrazovanjem (od toga gotovo 30% specijalnim obrazovanjem). Čak 61,2% dece školskog uzrasta u domovima za decu sa teškoćama nije obuhvaćeno obrazovnim procesom. Na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje iz 2015. u Beogradu se nalazilo 30 mladih koji su se vodili kao „deca iz hraniteljske porodice“. Oko 50% mladih u ovoj kategoriji nalazi se na evidenciji NSZ do jedne godine (relativno brzo se zapošljavaju), a oko 50% ovih mladih traži posao između jedne i tri godine, što znači da je neophodno pružiti pomoć i podršku ovim mladim ljudima da što pre započnu svoje profesionalne karijere. Iako je grupa mladih do 30 godina starosti koji su imali/imaju status deteta bez roditeljskog staranja uvedena kao prioritetna

grupa teže zapošljivih lica u nacionalnom i lokalnim Akcionim planovima za 2017. godinu, ona se i dalje u statistici NSZ vodi kao kategorija dece iz hraniteljskih porodica. NSZ utvrđuje status mladih do 30 godina starosti koji su imali/imaju status deteta bez roditeljskog staranja na osnovu rešenja nadležnog centra za socijalni rad o postavljanju starateljstva. Ali, s obzirom na to da od ukupnog broja dece i mladih na smeštaju njih 71,4% jeste ili je bilo pod starateljstvom, to znači da nemaju svi mladi pristup merama zapošljavanja koje obezbeđuje NSZ.⁹⁸

3.2. MLADI I PRAVO NA ADEKVATNO STANOVANJE

Jedna od najugroženijih kategorija u pogledu prava na stanovanje jesu mladi koji traže prvo zaposlenje, osamostaljuju se od roditelja i zasnivaju svoja domaćinstva, i mladi koji napuštaju ustanove socijalne zaštite, a nemaju primarnu porodicu.

Prema dostupnim podacima, čak pola miliona ljudi u Srbiji starosti između 20 i 34 godine živi sa roditeljima. Jedna trećina njih nema izgleda da počne samostalni život jer nema nikakve prihode, a i oni koji su zaposleni ostaju sa roditeljima jer ne mogu da iznajme stan i da od ostatka novca pristojno žive. Mladi ljudi do stana dolaze nasleđstvom ili uz finansijsku pomoć roditelja. U uzrastu od 16 do 30 godina, 80%

živi sa roditeljima, pri čemu je značajno više muškaraca, oko 90%, i oko 70% žena. To upućuje na tradicionalni obrazac po kome žene, kada se udaju, prelaze uglavnom u domaćinstvo svog supruga.⁹⁹

Kada je reč o mladima bez roditeljskog staranja koji su napustili ustanove socijalne zaštite, u pojedinim gradovima uvedena je kao mera podrške mogućnost besplatnog stanovanja u tzv. socijalnim stanovima. Međutim, ovo je mera koja zavisi pretežno od lokalnih socijalnih politika, i kao takva ne postoji u većini gradova Srbije. Tamo gde postoji, ova mera omogućava besplatno korišćenje stana uz plaćanje računa i pravo na privremenu novčanu pomoć u trajanju od najviše dve godine. Međutim, veliki broj mladih koji su odrastali u domovima i hraniteljskim porodicama nisu ni upoznati sa postojanjem ove usluge. Pored toga, život u beneficiranim uslovima radi podrške osamostaljivanju mora biti praćen adekvatnom psihosocijalnom podrškom savetnika za osamostaljivanje i stručnih službi – što često nije slučaj.¹⁰⁰ Ova mera je privremenog karaktera, što u zemlji u kojoj je ugroženo pravo na adekvatno stanovanje ne ide u prilog licima izašlim iz sistema socijalne zaštite koji su mnogo više nego drugi u riziku od siromaštva. U uslovima u kojima troškovi domaćinstava za

⁹⁴ Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, *Zaključna zapažanja o Drugom periodičnom izveštaju Srbije*, 2014. Dostupno na: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/e-c-12_srb_co_17290_e_clean1.doc.

⁹⁵ Alternativni izveštaj o stanju ekonomskih i socijalnih prava u Srbiji, CDR.

⁹⁶ *Deca u sistemu socijalne zaštite*, Republički zavod za socijalnu zaštitu, Beograd, 2017. Dostupno na: <http://www.zavodsz.gov.rs/media/1233/deca-u-sistemu-socijalne-zastite-u-2017.pdf>.

⁹⁷ Alternativni izveštaj o stanju ekonomskih i socijalnih prava u Srbiji, CDR.

⁹⁸ Analiza položaja mladih u riziku i preporuke za unapređenje njihove socijalne i ekonomske inkluzije, Centar za socijalnu politiku, Beograd, 2017, vidi: http://csp.org.rs/sr/assets/publications/files/Analiza_polozaja_mladih_u_riziku_i_preporuke_za_unapredjenje_njihove_socijalne_i_ekonomske_inkluzije.pdf.

⁹⁹ Vidi više na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/mladi-u-srbiji-tesko-do-posla-stana-i-osamostaljenja-od-roditelja/27623280.html>.
¹⁰⁰ Vidi: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%99%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5-%D0%BC%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%85-%D1%83-%D1%81%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%98%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D1%88%D1%82/>.

potrebe stanovanja rastu iz godine u godinu, i toliko su visoki da ugrožavaju ispunjenje i zadovoljenje ostalih osnovnih potreba, ova mera bi imala smisla ukoliko bi trajala do trenutka dok njen korisnik ne obezbedi sebi zaposlenje sa stabilnim izvorom prihoda.

U 2017. troškovi stanovanja su učestvovali sa 66% u ukupnom raspoloživom dohotku domaćinstava sa prihodom ispod 60% medijalne zarade. Siromašno stanovništvo, čiji veliki deo čine deca i mladi, značajnije je stambeno deprivirano: trećina ih živi u stanovima koji su vlažni, prokišnjavaju i nemaju odgovarajuće prozore, a svaki deseti siromašni živi bez kupatila ili toaleta.¹⁰¹

3.3 MLADI I RODITELJSTVO

Prema dostupnim podacima koji govore o položaju mladih roditelja uzrasta između 19 i 30 godina, čak četvrtina njih je nezaposlena, a uz to postoji značajna razlika u nezaposlenosti mladih majki i očeva. Svaka osma mlada majka jeste neaktivna/domaćica, što navodi na zaključak da rodni jaz na tržištu rada raste kada žena dobije dete. Istovremeno postoji uzročno-posledična veza između obrazovanja i neaktivnosti, tako da je svaka četvrta mlada majka sa osnovnom školom domaćica, što je slučaj sa svakom desetom sa srednjom, i svakom dvanaestom sa visokom stručnom spremom. Mladi očevi su, s druge strane, prisutni podjednako na tržištu rada bez obzira na kvalifikacije.¹⁰²

101 Alternativni izveštaj o stanju ekonomskih i socijalnih prava u Srbiji, CDR.

102 Tranzicija u roditeljstvo mladih u Srbiji, Demografski pregled, broj 62/2016, Beograd, 2016, vidi: https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2018-11/Demografski_pregled_62.pdf.

Čak i kada osnuju svoju porodicu, četvrtina mladih roditelja (24,9%) živi u istom domaćinstvu sa roditeljima, 27,9% živi u nasleđenoj nekretnini, 10% u stanu koji su im kupili roditelji, a tek svaki osmi par živi u stanu koji je kupio svojim novcem. Pored stanovanja, mladi roditelji često od svojih roditelja primaju i finansijsku, ali i druge oblike podrške. Svakog dvadesetog mladog roditelja i dalje roditelji izdržavaju u potpunosti, dok svakog petog finansijski pomažu.¹⁰³

Pored svega ovog, institucionalna podrška, naročito organizacionog tipa za čuvanje dece, i mera finansijske podrške porodici sa decom nedovoljna je, sa tendencijom da postane još lošija. Tome u prilog govore izmene zakonskih propisa, koji umesto da olakšaju položaj mladim roditeljima i roditeljima uopšte, dodatno otežavaju njihov položaj postavljajući rigidnije uslove za ostvarivanje garantovanih prava i predviđenih mera u odnosu na period pre 2017. godine. Posebno zabrinjava odluka da se poveća broj meseci sa nekadašnjih 12 na 18 za računanje proseka za naknadu zarade tokom porodijskog odsustva i odsustva radi nege deteta, zbog čega se zarada porodiljama isplaćuje ispod međunarodnog standarda, koji ne sme biti ispod 60% prosečne zarade u zemlji, a nekada je čak prosek koji se isplaćuje niži od minimalne zarade na republičkom nivou, te daleko niži od cene minimalne potrošačke korpe.¹⁰⁴

103 Ibid.

104 O svim kritikama mera za zaštitu roditeljstva vidi u: *Ljudska prava u Srbiji 2018*, Beogradski centar za ljudska prava, 2019, II.13.2. Dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/01/Ljudska-prava-u-Srbiji-2018.pdf>.

4. PRAVO MLADIH NA ZDRAVLJE (ČLAN 12. PESK)

Član 12 PESK odnosi se na pravo na zdravlje i obavezuje da:

„Države članice ovog Pakta priznaju pravo koje ima svako lice na najbolje psihičko i mentalno zdravlje koje može da postigne. Mere koje će države članice ovog Pakta preduzeti u cilju obezbeđenja punog ostvarenja ovog prava treba da obuhvate mere potrebne radi obezbeđenja: (a) smanjenja broja mrtvorodene dece i smrtnosti dece, kao i zdrav razvitak deteta; (b) poboljšanja svih vidova higijene sredine i industrijske higijene; (c) profilaksije i lečenja epidemičkih, endemičkih, profesionalnih i drugih oboljenja, kao i borbu protiv ovih bolesti; (d) stvaranja uslova za obezbeđenje svima lekarskih usluga i pomoći u slučaju bolesti.“

Za analizu ostvarivanja ovog prava, kada je reč o mladima, izdvajaju se pitanja koja se odnose na pristup zdravstvenoj zaštiti mladih, položaj mladih koji žive sa HIV-om i drugim težim stanjima, te mentalno zdravlje mladih.

4.1. PRAVO NA PRISTUP ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI

Potrošnja na zdravlje po glavi stanovnika u Republici Srbiji više je nego dvostruko manja od evropskog proseka, dok građani na zdravlje iz sopstvenih sredstava izdvajaju za trećinu više od evropskog proseka. Uz to, romska populacija, pa samim tim i mladi Romi i Romkinje, nisu

u Zakonu o javnom zdravlju¹⁰⁵ prepoznati na izričit način kao osetljiva grupa. Zdravstvena zaštita, posebno u ruralnim područjima, nije jednako dostupna svim građanima, samim tim ni mladima iz ruralnih sredina: s jedne strane zbog velike udaljenosti ambulanti, a s druge, zbog nedostatka zdravstvenog kadra, najčešće prouzrokovanog iseljavanjem doktora i medicinskog osoblja u inostranstvo.¹⁰⁶

Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava skrenuo je pažnju Srbiji na Opšti komentar br. 3, koji govori o tome da zaštita osetljivih članova društva mora biti obezbeđena ekonomičnim programima čak i u vreme izrazite oskudice finansijskih resursa. Prema stavu ovog Komiteta, država krši svoje obaveze da poštuje, zaštititi i omogućiti potpuno uživanje prava na zdravlje kada ne koristi u najvećoj mogućoj meri raspoložive resurse za ostvarivanje ovog prava.¹⁰⁷ I u Izveštaju Evropske komisije (EK) o napretku Srbije u 2018. godini ocenjeno je da je potrebno poboljšati pristup zdravstvenoj zaštiti, a posebno u odnosu na osobe sa invaliditetom, osobe koje žive sa HIV-om, te decu i odrasle koji koriste droge.¹⁰⁸

Prema dostupnim podacima, osetljive grupe dece i mladih i dalje nisu potpuno obuhvaćene zdravstvenim osiguranjem zbog komplikovanih

105 *Sl. glasnik RS*, 15/16.

106 O čemu je bilo reči u Poglavlju 2.3. Pravo na rad.

107 Vidi tekst komentara na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/Op%C5%A1ti-komentari-Komiteta-za-ekonomska-socijalna-i-kulturna-prava.pdf>.

108 Evropska komisija, Republika Srbija: Izveštaj za 2018. godinu, str. 91-92.

administrativnih procedura. Najčešće se radi o deci čije su majke bez obrazovanja, koja se nalaze u najsiromašnijem kvintilu raspoloživog dohotka, i čija je nacionalnost romska (18,8% ukupnog broja građana Republike Srbije koji nemaju zdravstvenu knjižicu).¹⁰⁹

Prema istraživanju Instituta za javno zdravlje „Batut“ o zdravlju mladih, više od dve trećine lica uzrasta 15–29 godina stupilo je u seksualne odnose, dok manje od polovine seksualno aktivnih devojaka koristi savremene metode kontracepcije. Tek četvrtina mladih i njihovih partnera uvek koristi kondom. Od 1.000 mladih devojaka, 11,3% namerno je prekinulo trudnoću, a stopa fertiliteta iznosi 62,4% na hiljadu mladih devojaka. Učešće mladih u polno prenosivim bolestima jeste sledeće: 8% kod sifilisa, 66% kod gonoreje, kod AIDS-a je prisutan trend opadanja i iznosi 17% ukupno obolelih, a kod hepatitisa B mladi čine 29% ukupno prijavljenih slučajeva. Normalno uhranjenih mladih je 80,5%, dok je prisutan trend rasta gojaznih – gojazno je 6,3% mladih.¹¹⁰

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava ukazao je u Opštem komentaru 14 na potrebu da se odgovarajućim merama radi na ukidanju tradicionalnih praksi koje štetno utiču na zdravlje dece i adolescenata, a naročito mladih devojaka, uključujući tu i rane brakove. Ovo naročito pogađa devojčice u romskim naseljima, gde je čak 17%

109 Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, Vlada Republike Srbije, 2018.

110 Poslednji dostupan izveštaj posvećen zdravlju mladih, Institut za javno zdravlje „Batut“, vidi: http://www.batut.org.rs/download/publikacije/zdravlje_mladih.pdf.

udato pre navršenih 15 godina života, a više od polovine pre navršenih 18 godina, u odnosu na 7% kod opšte ženske populacije.

4.2. POLOŽAJ MLADIH KOJI ŽIVE SA HIV-OM I DRUGIM STANJIMA

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava preporučio je Srbiji da nastavi da rešava pitanje širenja HIV-a/AIDS-a promovisanjem zdravlja adolescenata i pružanjem zdravstvenih saveta i usluga za širu javnost, kao i da obezbedi sveobuhvatno seksualno obrazovanje. Iako je Vlada RS 2018. godine usvojila Strategiju za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS-a, pojedine mere i aktivnosti ove Strategije ne sadrže budžetske projekcije.

Prema istraživanju Instituta za javno zdravlje „Batut“, čak 70% mladih uzrasta od 15 do 29 godina seksualno je aktivno, a znatno manji procenat koristi savremene kontraceptivne metode. Samo 42,3% ispitanica redovno koristi kontracepciju, što kao posledicu ima visok stepen učešća u delu populacije inficiranim nekim vidom seksualno prenosivih bolesti. Ovakva slika reproduktivnog zdravlja mladih direktna je posledica ignorisanja specifičnih problema i izazova sa kojima se suočavaju mladi kao osetljiva društvena grupa.¹¹¹ Kada je reč o lečenju mladih koji žive sa HIV-om, postoji problem jer je u specijalizovanoj klinici nedovoljan broj zaposlenih, a sestre koje tamo rade nisu dovoljno obučene za rad sa poverljivim informacijama pacijenata. Ne postoji ni stalno angažovan psiholog, već samo povremeni

111 Vidi: <http://e8.org.rs/zdravlje-mladih/>.

volonter. Pored toga, u Srbiji ne postoji zvanični, nacionalni vodič za HIV i AIDS, pa se oni koji žive sa HIV-om ne leče na isti način u svim gradovima u Srbiji. Za terapiju osoba koje žive sa HIV-om nedostaju lekovi novije generacije za drugu i treću odbranu od HIV-a, koji imaju manje štetnih efekata i poboljšavaju kvalitet života. Najveći problem u Srbiji jesu česte nestašice testova kojima se prati uspešnost terapije i imunološkog stanja pacijenta.¹¹²

Dugogodišnji problem u Srbiji jeste lečenje pacijenata, posebno dece, koji boluju od retkih bolesti, budući da zdravstveni sistem u Srbiji ne raspolaže s dovoljno sredstava i inovativnih metoda i lekova za takve bolesti. U javnosti se čuju kritike da se deca leče SMS porukama, pošto se na taj način često prikupljaju sredstva za lečenje iako je to zadatak države. Situacija se od osnivanja Budžetskog fonda za lečenje oboljenja, stanja ili povreda koje se ne mogu uspešno lečiti popravila, ali i dalje ima mesta za napredak. Od osnivanja Budžetskog fonda u inostranstvo je na dijagnostiku i lečenje poslato oko 500 dece. Međutim, problem je u proceduri odobravanja sredstava, koja je duga i traje po nekoliko meseci, a za lečenje teških i retkih bolesti vreme je često presudno.¹¹³ Već sedam godina nije razmotrena inicijativa 60.000 građana za pomoć roditeljima dece u kojoj se predlaže da se ovim roditeljima uplaćuje staž dok neguju decu.¹¹⁴

112 Vidi: <https://www.vice.com/rs/article/wn5m44/kako-je-bitu-mlad-i-ziveti-sa-hiv-om-u-srbiji>.

113 Vidi: <https://www.danas.rs/ekonomija/svaku-trecu-medicinsku-uslugu-sami-placamo/>.

114 Vidi celokupno obrazloženje razloga zbog kojih se podnosi inicijativa na: <http://roditeljsrbija.com/roditeljski-i-deciji-dodatak-izmene-zakona/4/>.

Slična je situacija i sa osobama sa multiplom sklerozom (MS). Multipla skleroza je najčešće neurološko oboljenje mladih ljudi, pošto obolevaju osobe u dobi između 20. i 40. godine života – u vreme kad se nalaze u ličnom, porodičnom i profesionalnom usponu i postižu najbitnije stvari u životu. Samo 12% osoba sa MS leči se adekvatnim lekovima, i to lekovima male efikasnosti, dok se ostali nalaze na listi čekanja da bi bili pozvani da prime lek. Zbog ovoga neki mladi sa MS čekaju na lek i duže od 15 godina, i veoma mladi postanu korisnici kolica. Lekovi koje odobrava Republički fond za zdravstveno osiguranje starije su generacije i manje efikasni, iako danas u svetu postoji 14 različitih lekova koji su namenjeni pacijentima sa multiplom sklerozom u zavisnosti od stepena i aktivnosti ove bolesti.¹¹⁵ U Srbiji je osnovano udruženje MS Platforma, koje se zalaže za pružanje pomoći, podrške i terapije svim pacijentima, od kojih su većina mladi.¹¹⁶

4.3. MENTALNO ZDRAVLJE MLADIH

Iako je Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava izrazio zabrinutost zbog ograničenog broja službi za mentalno zdravlje dece, Komitet za prava osoba sa invaliditetom zbog broja dece i mladih sa invaliditetom koja žive u institucijama, a posebno dece sa razvojnim teškoćama, nema većih unapređenja na ovom planu.

115 Vidi više na <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/3542750/bez-terapije-88-odsto-oboelih-od-multiple-skleroze-cekaju-i-do-15-godina.html>.

116 Više o ovom Udruženju vidi na: <https://msplatforma.org.rs/>.

Ovo je konstatovano i u izveštaju Evropske komisije, u kome se navodi da u pogledu razvoja usluga mentalnog zdravlja i deinstitucionalizacije nije bilo napretka.

Jedno istraživanje Ministarstva omladine i sporta pokazuje da je unutar populacije uzrasta 15–29 godina primetna značajna stopa anksioznih i depresivnih stanja u grupama ranjivijih i socijalno manje prilagođenih ispitanika. Čak 45% mladih ispitanica i ispitanika izjavilo je da je konstantno zabrinuto zbog nečega, a 28% da im se dešava da često zaplaču. Ovi i mnogi drugi nalazi govore u prilog tezi da je mentalno zdravlje mladih specifična i delikatna tema kojoj treba pristupiti sa posebnom pažnjom i brigom. Mentalno zdravlje i dobrobit mladih od presudnog su značaja za progres i blagostanje društva i budućih generacija koje će se u tom društvu socijalizovati.¹¹⁷

Prema podacima istraživanja Centra za edukaciju, istraživanje i razvoj¹¹⁸ posvećenog mentalnom zdravlju mladih, mladi se suočavaju sa dosta stresova, za šta im je potrebna podrška. Čak više od polovine njih navodi da je u protekle dve godine doživelo bar jedan stresni događaj, a više od jednog stresnog događaja iskusilo je 23% učenika. Od psihičkih stanja i nelagodnosti, moglo bi se reći da su kritičnost prema drugima i negativan odnos prema okolini najčešća psihička stanja sa kojima se mladi susreću. Zabrinjava i to da čak 33% učenika navodi da je vršilo bar neki

oblik nasilnog ponašanja u proteklih 12 meseci, a 7% prijavljuje ozbiljne probleme sa bliskim društvenim okruženjem. Oko 10% učenika intenzivno se suočava sa stanjima koja ukazuju na povišeno anksiozno stanje, kao što su naleti panike, osećanje prestrašenosti bez razloga i intenzivno osećanje nemira. Osećanje stalne brige oko raznih stvari navodi 45% učenika, a 28% navodi da im se lako dešava da zaplaču. Osećanje potpune bezvrednosti navodi 12% učenika, dok 7% učenika navodi da im se dešava da razmišljaju o prekidanju života.

Depresivna stanja su intenzivnije prisutna kod učenika slabijeg ekonomskog statusa. Učenici sa niskim samovrednovanjem značajno češće navode da su depresivni. Takođe, grupa učenika koja ima izraženije probleme sa društvenim okruženjem mnogo češće govori o prisustvu depresivnih stanja. Konzumacija sredstava za smirenje bez lekarskog recepta takođe je prilično izražena. Da je bar jednom u proteklih 12 meseci koristilo lek za smirenje bez lekarskog recepta, navodi 10% učenika.¹¹⁹

119 *Ibid.*

117 Vidi: <http://e8.org.rs/zdravlje-mladih/>.

118 *Mentalno zdravlje mladih u Srbiji*, Centar za edukaciju, istraživanje i razvoj, Beograd, 2014. Dostupno na: <https://www.mos.gov.rs/public/documents/upload/test/Mentalno%20zdravlje%20mladih.pdf>.

5. PRAVO MLADIH NA OBRAZOVANJE (ČLAN 13. PESK)

Republika Srbija potpisnica je PESK, čiji član 13 glasi: „Države članice ovog pakta priznaju svakom licu pravo na obrazovanje. One se slažu da obrazovanje treba da ima za cilj pun razvoj ljudske ličnosti i dostojanstva i da pojača poštovanje prava čoveka i osnovnih sloboda. One su saglasne, osim toga, da obrazovanje treba da omogući svakom licu da igra korisnu ulogu u slobodnom društvu, da potpomaže razumevanje, toleranciju i prijateljstvo između svih naroda i svih rasnih, etničkih ili verskih grupa, i da podstiče razvoj delatnosti Ujedinjenih nacija na očuvanju mira.

Države članice ovog pakta priznaju da u cilju obezbeđenja punog korišćenja ovog prava: (a) osnovno školovanje mora da bude obavezno i svima dostupno besplatno; (b) srednje školovanje, u svojim raznim vidovima, uključujući tu i srednje tehničko i stručno školovanje, treba da bude opšte i dostupno svima kroz odgovarajuće mere, a naročito kroz postupno uvođenje besplatnog školovanja; (c) više školovanje treba da bude dostupno svima podjednako, zavisno od sposobnosti svakoga, kroz odgovarajuća sredstva, a naročito kroz postupno uvođenje besplatnog školovanja; (d) osnovno obrazovanje treba da bude podsticano ili pojačano što je moguće više za lica koja nisu dobila osnovno obrazovanje ili koja ga nisu dobila u potpunosti; (e) treba aktivno raditi na razvoju školske mreže na svim stupnjevima, uspostaviti adekvatan sistem stipendija i stalno poboljšavati materijalne uslove nastavnog osoblja.

Države članice ovog pakta obavezuju se da poštuju slobodu roditelja i, u datom slučaju, zakonskih staratelja, da izaberu za svoju decu i druge ustanove koje mogu da se propišu ili da se usvoje od strane države o pitanju školovanja i da obezbede versko i moralno vaspitanje svoje dece prema svojim sopstvenim ubeđenjima.

Nikakva se odredba iz ovog člana ne može tumačiti kao da narušava slobodu pojedinca i pravnih lica da osnivaju i upravljaju školama pod uslovom da principi izneti u tački 1. ovog člana budu poštovani i da obrazovanje koje pružaju ove škole bude u skladu sa minimalnim normama koje može da propiše država”.

Imajući u vidu obaveze Republike Srbije kao potpisnice PESK, kao posebne teme koje su bitne za ostvarivanje ljudskih prava mladih ističu se širi obrazovni sistem i mladi, te mladi Romi i Romkinje u obrazovnom sistemu i mladi sa invaliditetom i dostupnost prava na obrazovanje.

5.1. OBRAZOVNI SISTEM I MLADI

Reforme sistema obrazovanja u Srbiji nisu uspele da ispune svoje ciljeve, pa se sistem obrazovanja našao u donekle paradoksalnoj situaciji: iako se nije dovoljno modernizovao, on treba da bude instrument dalje modernizacije društva.¹²⁰

¹²⁰ S. Maksić i drugi, "School in a Transitional Society: The case of Serbia" I A. Barakoska (ur.), *Education Between Tradition and Modernity*: Institute of Pedagogy, University "Sv. Cyril and Methodius" and Faculty of Philosophy, Skopje 2013

Brojne sociološke studije novijeg datuma¹²¹ ukazuju na to da su i društvena elita i siromaštvo praktično obnovljeni kroz sistem obrazovanja. Među studentima su nesrazmerno više zastupljeni oni koji potiču iz porodica u kojima su roditelji visokoobrazovani, oni koji imaju viši društveno - ekonomski položaj i oni koji dolaze iz urbanih sredina.¹²² Mladi višeg društveno-ekonomskog položaja su obrazovaniji, imaju veće obrazovne aspiracije i bolji proseki ocena. Društveno-ekonomski položaj u ogromnoj meri određuje šanse za sticanje fakultetske diplome, što stvara nejednake uslove i neravnopravan pristup obrazovanju. Prema istraživanju, većina mladih je zadovoljna sistemom obrazovanja, ali i dalje smatraju da obrazovanje nije dovoljno usklađeno sa potrebama radne snage u Srbiji.¹²³

Prema dostupnim podacima, stopa završavanja osnovne škole je visoka, i u 2018. godini iznosila je 97%. Kada je u pitanju srednjoškolsko obrazovanje, podaci ukazuju da među najsiromašnijima srednju školu pohađa svega 74% dece (68,2% dečaka i 83,3% devojčica). Obuhvat mladih u Srbiji uzrasta od 19 do 24 godine visokim obrazovanjem iznosi 39%. Iako je to značajan pomak u odnosu na ranije godine, zabrinjava podatak da je stopa završavanja visokog obrazovanja prilično niska.¹²⁴

¹²¹ Vidi recimo u S. Tomanović i drugi, *Mladi u Srbiji 2015: stanje, opažanja, verovanja i nadanja*, Friedrich Ebert Stiftung, SeConS, Beograd, 2015.

¹²² *Ibid.*

¹²³ *Mladi u Srbiji 2018/2019*, Fondacija Fridrih Ebert, Beograd, 2019., dostupno na: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/15295-20190411.pdf>.

¹²⁴ Vidi: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/>.

Istraživanja pokazuju da je priličan broj mladih zadovoljno sistemom obrazovanja, ali istovremeno se većina mladih slaže sa konstatacijom da postoje slučajevi kupovine ocena i ispita, što je i značajan generator nezadovoljstva mladih. Oni koji su ubeđeni u to da postoje slučajevi kupovine ocena ujedno su i nezadovoljniji sistemom obrazovanja u celini. Na ovakav stav mladih mogu potencijalno uticati brojni slučajevi kupovine diploma i plagiranja doktorskih disertacija u Srbiji o kojima su izveštavali mediji. Osim toga što stvaraju nezadovoljstvo sistemom obrazovanja, takvi stavovi definitivno su deo razloga za raširen stav da su obrazovna postignuća u Srbiji diskreditovana i lišena legitimiteta.¹²⁵ Više od polovine mladih (53%) smatra da sistem obrazovanja ne odgovara potrebama tržišta rada, dok 22% smatra da je sistem obrazovanja dobro prilagođen tržištu rada.¹²⁶

U cilju modernizacije obrazovnog sistema, 2017. godine usvojen je Zakon o dualnom obrazovanju,¹²⁷ a njegovo donošenje opravdavano je time da mladi treba da stiču praktična znanja i da su ovakvi modeli obrazovanja decenijama unazad uspešni u razvijenim zemljama. Međutim, da bi se ovakav model obrazovanja primenio u Srbiji i dao pozitivne efekte, bilo je potrebno izvršiti analizu efekata ovih zakonskih odredbi. Naime, neke odredbe Zakona ugrožavaju radna prava mladih uzrasta od 15 do 18 godina i nisu usaglašene sa Zakonom o radu i Konvencijom

¹²⁵ I. Fiket i drugi, *Političke orijentacije građana Srbije: kartografija nemoći*, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2017.

¹²⁶ *Ibid.*

¹²⁷ *Sl. glasnik RS*, 101/17.

MOR o prinudnom radu. Dualno obrazovanje koncipirano je na način koji dovodi do radne eksploatacije dece pošto ona nisu u radnom odnosu, ne zaključuju ugovor o učenju kroz rad samostalno, već to za njih čine roditelji, a primaju naknadu koja je niža od minimalne garantovane zarade na nivou Srbije. Pored ovoga, ne postoje planski i strateški dokumenti koji bi opravdali ovakav režim obrazovanja, kao ni garantije da će mladi koji prođu kroz sistem dualnog obrazovanja imati prednost, odnosno biti konkurentniji na tržištu rada.¹²⁸

5.2. MLADI ROMI I ROMKINJE U OBRAZOVNOM SISTEMU

Prema podacima iz Trećeg nacionalnog izveštaja o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva,¹²⁹ još uvek ima mladih koji odustaju od redovnog osnovnog školovanja, a podaci govore da su to najčešće mladi pripadnici marginalizovanih grupa – pretežno Romi i Romkinje. Prema jednom istraživanju, procenat dece iz romskih naselja koja završe osnovnu školu iznosi svega 64%, što je značajno manje u poređenju sa 93% dece iz opšte populacije. Procenat dece iz romskih naselja koja pohađaju srednju školu iznosi 21,6%, i to samo 14,9% devojčica i 28% dečaka.

Zbog toga je moguće zaključiti da mere koje Republika Srbija sprovodi kada je reč o obrazovanju Roma ne daju odgovarajuće

¹²⁸ Alternativni izveštaj o stanju ekonomskih i socijalnih prava, CDR.

¹²⁹ Vidi: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2019/02/Treci_nacionalni_izvestaj_o_socijalnom_ukljucivanju_i_smanjenju_siromastva_2014%E2%80%932017.pdf.

rezultate. Naročito je zabrinjavajuća ekonomska dostupnost obrazovanja jer, iako formalno besplatno, obrazovanje košta roditelje više nego što većina romskih porodica može da izdvoji. Segregacija je takođe problem koji je jedan od razloga odustajanja mladih Roma i Romkinja od školovanja, kao i angažovanje mladih i dece pripadnika romske populacije u radni proces u ranom uzrastu, što takođe dovodi do odustajanja od daljeg školovanja.¹³⁰

Segregacija romske dece i mladih u obrazovanju dokumentovana je u istraživanjima.¹³¹ Zakonske izmene pružile su mogućnost roditeljima na izbor u koju će školu upisati decu, pa se sve češće dešava da roditelji neromske dece ispisuju svoju decu iz škola koje se nalaze u sredinama pretežno naseljenim Romima. Povodom pritužbe na pojavu segregacije u osnovnoj školi u Leskovcu, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti izdala je mišljenje u kojem navodi da iako nisu prekršene odredbe Zakona o zabrani diskriminacije, lokalne vlasti moraju reagovati na pojavu segregacije koje je posledica zakonskih mogućnosti.¹³²

Komitet za ukidanje rasne diskriminacije napomenuo je u zaključnim zapažanjima povodom redovnog Periodičnog izveštaja Srbije

¹³⁰ Alternativni izveštaj o stanju ekonomskih i socijalnih prava, CDR.

¹³¹ *Segregacija u obrazovanju*, dostupno na: <http://rominfomedia.rs/segregacija-u-obrazovanju/>; J. Čekić Marković, *Analiza primene afirmativnih mera u oblasti obrazovanja Roma i Romkinja uz preporuke za unapređenje mera*, Beograd, 2016; Još uvek daleko od cilja – prezastupljenost romske dece u specijalnim školama u Srbiji, Evropski centar za prava Roma, Budimpešta, 2014.

¹³² Pritužba organizacije R. protiv Ministarstva prosvete zbog diskriminacije po osnovu etničkog porekla u oblasti obrazovanja i vaspitanja, del. br.07-00-00445/12 od 11.3.2013.

2017. godine da je potrebna reakcija države kako bi se ukinula segregacija Roma koja je *de facto* prisutna u školama.¹³³

5.3. MLADE OSOBE SA INVALIDITETOM I DOSTUPNOST PRAVA NA OBRAZOVANJE

Komitet za prava deteta 2017. godine posebno je skrenuo pažnju vlastima da su jedan od razloga niskom pristupu obrazovanju dece sa invaliditetom nejednaka izdvajanja i finansiranje na regionalnom nivou, ali i nedovoljno obučeno nastavno osoblje, kao i otpor od strane roditelja i zaposlenih u školama. U skladu s tim, Komitet preporučuje da se podignu kapaciteti i da deca sa invaliditetom pohađaju redovne škole i dobiju kvalitetno rano, osnovno i srednje obrazovanje, nezavisno od saglasnosti roditelja, kao i da se obučeni i zaposli specijalizovano nastavno osoblje i stručnjaci za rad u integrisanim odeljenjima. Zbog uvreženih negativnih stavova prema deci sa invaliditetom, neophodno je sprovoditi javne kampanje, definisane strateškim dokumentima za zaštitu od diskriminacije i promociju inkluzivnog obrazovanja, uz adekvatno budžetsko finansiranje. Iako se ovakve kampanje sprovode od strane organizacija civilnog društva, one su ograničenog dometa, pa je neophodno da se nadležna državna tela odlučno angažuju.¹³⁴

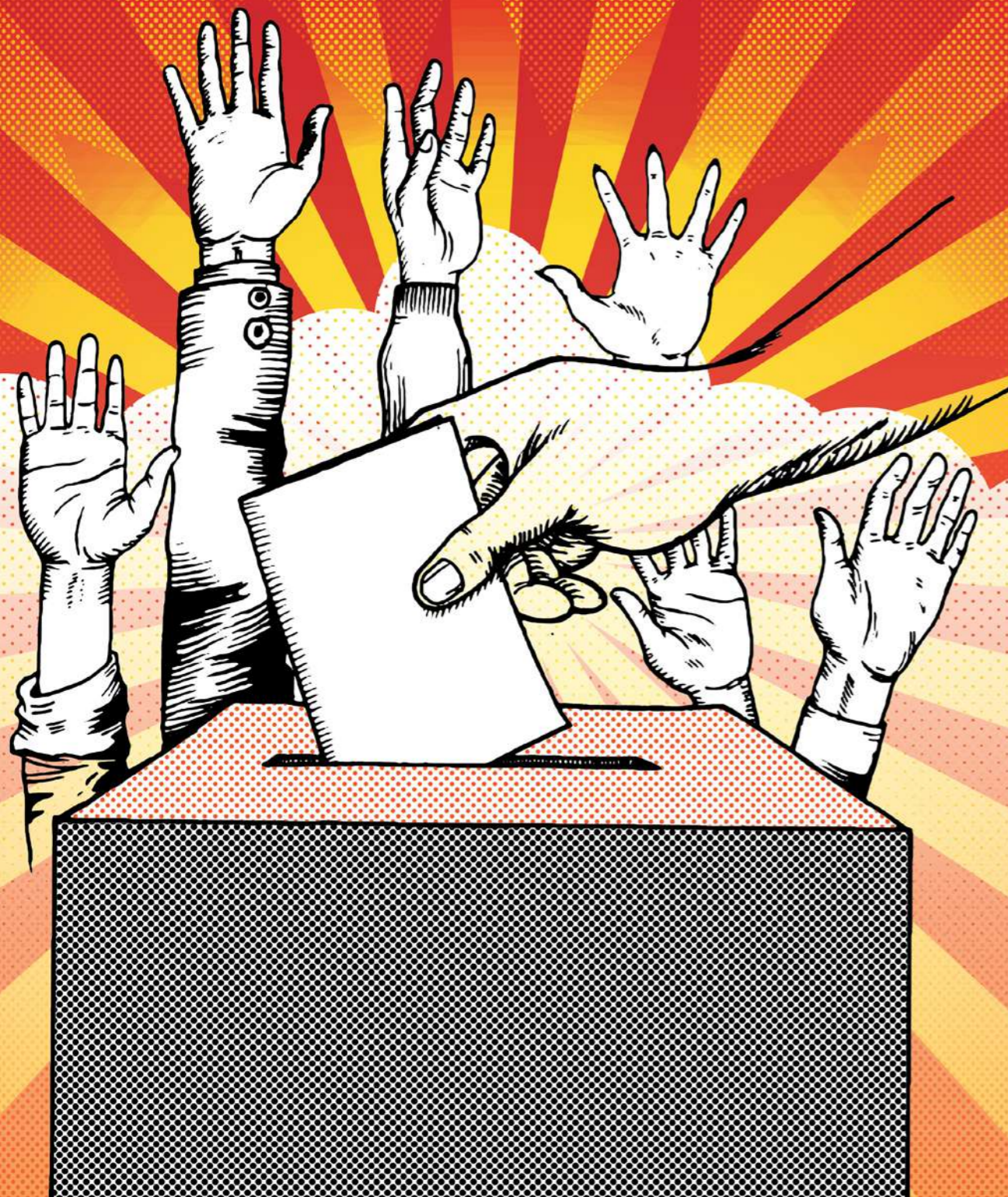
¹³³ CERD/C/SR.2604.

¹³⁴ Zaključna zapažanja o Drugom i Trećem kombinovanom periodičnom izveštaju Republike Srbije, CRC/C/SRB/CO/2-3, Komitet za prava deteta, 2017, str. 54-55, i Situaciona analiza: Položaj dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u Republici Srbiji, NOOIS, 2017, str. 37. Dostupni na: https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org/serbia/files/201804/Situation_analysis_Position_of_children_with_disabilities_2018_0.PDF.

Primena obrazovnih zakona i inkluzivna praksa veoma su nerazvijeni, te je i dalje prisutna tendencija isključivanja učenika iz obrazovnog sistema, naročito kada su u pitanju deca u ustanovama socijalne zaštite. Zbog ovoga se opravdano smatra da su deca sa smetnjama diskriminisana na osnovu invaliditeta, a deca smeštena u institucijama i dodatno diskriminisana na osnovu činjenice da ne žive u porodičnom domu. Na ovaj problem osvrnuo se i Komitet za prava osoba sa invaliditetom u Zaključnim zapažanjima, zahtevajući od Srbije da Akcionim planom utvrdi konkretne ciljeve inkluzivnog obrazovanja za period do 2020. godine, uz posvećivanje posebne pažnje deci sa višestrukim smetnjama u razvoju, učenicima i studentima sa smetnjama u razvoju na rezidencijalnom smeštaju i razvijanju individualnih obrazovnih planova.¹³⁵

Može se zaključiti da je obrazovanje mladih sa invaliditetom u Srbiji ispod svakog nivoa. Najveći problem predstavlja pristupačnost obrazovnih institucija. Veoma je mali procenat obrazovnih institucija gde mladi sa invaliditetom koji koriste kolica za kretanje mogu da uđu, prisustvuju i pohađaju nastavu.

¹³⁵ B. Janjić, K. Beker, Isključivanje i segregacija dece sa smetnjama u razvoju na rezidencijalnom smeštaju iz obrazovnog sistema, MDRI-S, 2016.

6. IZBORNA PRAVA I GRAĐANSKA PARTICIPACIJA

Pakt o građanskim i političkim pravima (PGP) priznaje pravo svima da biraju i budu birani. Ustav Republike Srbije proklamuje narodnu suverenost i opšte i jednako biračko pravo (čl. 2 i 52). Građanin koji je navršio 18 godina života i ima poslovnu sposobnost ima pravo da bira i da bude biran u državne organe (čl. 52, st. 1). Izbori su slobodni i neposredni, a glasanje je tajno i lično (čl. 52). Ustav takođe garantuje i pravo građana da „pod jednakim uslovima stupaju u javne službe i na javne funkcije“ (čl. 53).

Jedan od najvažnijih pokazatelja stepena demokratskog uređenja države jeste upravo učešće njenih građana i građanki u procesima donošenja odluka na svim nivoima. Međutim, učešće mladih u donošenju odluka na državnom nivou veoma je retko, a najmanje su zastupljeni unutar struktura koje uređuju život građana u Srbiji. Budući da mladi stiču biračko pravo tek sa punoletstvom, programi političkih stranaka veoma se retko bave pitanjima koj se odnose na unapređenje društvenog položaja mladih, što dodatno demotiviše mlade da se aktivno uključe u politički život.

Prema podacima iz istraživanja Krovne organizacije mladih, među mladima starijim od 18 godina samo 40% redovno koristi pravo glasanja, dok 32,4% navodi da nikada ne glasa. Kao razloge ovakvog izbornog ponašanja mladi koji ne izlaze na izbore navode da smatraju da su svi političari isti (42,4%

mladih) ili da nemaju za koga da glasaju.¹³⁶

I zastupljenost mladih u državnim institucijama nesrazmerna je njihovom broju. Iako čine 16,7% stanovništva, mladi su u Narodnoj skupštini zastupljeni sa samo četiri poslanika ispod 30 godina, čineći 1,6% ukupnog poslaničkog tela. U Vladi Republike Srbije ne postoji nijedan član Vlade ili ministar koji spada u kategoriju mladih (15–30 godina). Ovo je verovatno i razlog zbog koga najveći procenat mladih (67,2%) smatra da uopšte nema uticaja na političke procese i odluke. Podaci istraživanja pokazuju rast procenata mladih koji imaju ovakav stav, jer se u 2017. godini se sa ovom tvrdnjom slagalo 48,8% mladih ispitanika, a 2018. godine čak 58,4% njih. Samo 12% mladih učestvuje u društvu kroz različita udruženja. Od broja mladih koji učestvuju u radu udruženja građana, 22% navodi da je bilo diskriminisano zbog svog članstva u različitim udruženjima.

Savet za mlade, koji je obrazovan da bi se obezbedilo da se glas mladih čuje i uvaži, ima 24 člana i članica¹³⁷, od kojih su osam predstavnici/e mladih. Savet za mlade je od svog obrazovanja januara 2014. godine do decembra 2018. održao 10 sednica, ali je konkretan učinak ovog tela teško meriti, budući da je njegova uloga savetodavne prirode. Zapisnici sastanka Saveta dostupni su na internet prezentaciji Ministarstva omladine i sporta.¹³⁸

¹³⁶ Dostupan na: <https://koms.rs/istrazivanja/alternativni-izvestaj-o-polozaju-potrebama-mladih-u-republici-srbiji-2019/>.

¹³⁷ Sastav Saveta za mlade čine predsednik Saveta i 23 članova/ca

¹³⁸ Vidi više: <https://www.mos.gov.rs/savet-za-mlade-3>.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima garantuje pravo na učešće svih građana/ki u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje.¹³⁹ Ratifikacijom Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom i pripadajućim Opcionim protokolom,¹⁴⁰ Srbija je prihvatila obavezu da omogući ostvarivanje političkih prava osobama sa invaliditetom. Uprkos ovoj garantiji, mlade osobe sa invaliditetom u Srbiji suočavaju se sa daleko većim barijerama u ostvarivanju svojih prava i sloboda u vezi sa učešćem u procesima donošenja odluka nego njihovi vršnjaci iz većinske populacije.

Centar za socijalnu orijentaciju izradio je Izveštaj o pristupačnosti izbora,¹⁴¹ koji daje pregled situacije u kojoj se osobe sa invaliditetom nalaze kada je u pitanju izborna pravo, kao i preporuke za poboljšanje. Iako se Izveštaj ne fokusira na mlade osobe, situacija koja je opisana dotiče sve osobe sa invaliditetom, pa su podaci i preporuke relevantni i za ovaj Izveštaj, pogotovo kada podaci govore da mlade osobe čine 20% populacije osoba sa invaliditetom u Srbiji.¹⁴²

Da bi se izbori učinili pristupačnim za različite grupe svih osoba sa invaliditetom, uključujući mlade, neophodne su izmene nekih zakonskih rešenja, ali i prakse kako bi se premostile

prepreke koje stoje na putu pune participacije mladih. Na primer, član 9 Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom garantuje pravo interakcije putem znakovnog jezika, što je od esencijalne važnosti kada je u pitanju učešće osoba čija je participacija ograničena ili onemogućena usled nepristupačnosti načina komuniciranja. Ustav RS u članu 52 garantuje pravo svih na tačno, potpuno i pravovremeno informisanje o pitanjima od javnog značaja, pri čemu su mediji takođe obavezani da poštuju ovo pravo. U praksi to nije slučaj, s obzirom na to da mnoge televizije ne praktikuju uključivanje znakovnih prevodilaca u svoje sadržaje informativne prirode. Takođe je čest slučaj da političke partije nemaju praksu prevođenja političkih programa i medijskih kampanja na znakovni jezik, što značajno ograničava pravo na informaciju pre donošenja odluke kada su u pitanju osobe koje komuniciraju koristeći znakovni jezik. I druge kategorije osoba sa invaliditetom susreću se sa poteškoćama u ostvarivanju biračkih prava. Tako, na primer, za lica koja koriste kolica biračka mesta često nisu pristupačna.

Zbog toga su u Izveštaju o pristupačnosti izbora navedene mere koje treba preduzeti kako bi se povećala participacija svih osoba sa invaliditetom. To je, recimo, preporuka da svaka politička partija ima dokument kojim se određuju procedure kojima se dostiže pristupačnost partijskih objekata, informacija i komunikacije, kao i važnost procene pristupačnosti svakog objekta u kome se organizuje glasanje.¹⁴³

143 *Ibid*, str. 9.

Višestruka osetljivost prisutna je i u slučaju mladih koji pripadaju nekoj od nacionalnih manjina u Srbiji. Međutim, i pored toga što mladi pripadnici nacionalnih manjina treba slobodno da izraze svoje potrebe kada je reč o političkoj participaciji, nacionalni saveti nacionalnih manjina retko se bave ovom temom. Slična je situacija i u Savetu za mlade, s obzirom na to da su svi saveti nacionalnih manjina predstavljeni jednim zajedničkim predstavnikom unutar Saveta za mlade.¹⁴⁴

Ni Akcionim planom za ostvarivanje prava nacionalnih manjina nisu prepoznati mladi kao ranjiva grupa, čak ni od strane nacionalnih saveta koji su učestvovali u njegovom kreiranju, tako da u njemu nisu predviđene posebne mere za mlade.¹⁴⁵

Zbog toga je jedna od preporuka u Izveštaju Komiteta pravika za ljudska prava (YUCOM) da bi nacionalni saveti morali da saraduju sa omladinskim organizacijama, studentskim udruženjima i drugim strukturama na lokalnom nivou, čime je dodatno podvučena važnost savetodavne uloge i doprinosa mladih u prepoznavanju potreba mladih pripadnika nacionalnih manjina.¹⁴⁶

Kada je reč o kreiranju lokalnih politika za mlade, jedinice lokalnih samouprava kreiraju lokalne Akcione planove za mlade u kojima mladi učestvuju u delu sprovođenja istraživanja,

144 Vidi više: http://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2018/05/Analiza_Mladi_Nacionalni-saveti_OEBS_YUCOM_2017-2.pdf.

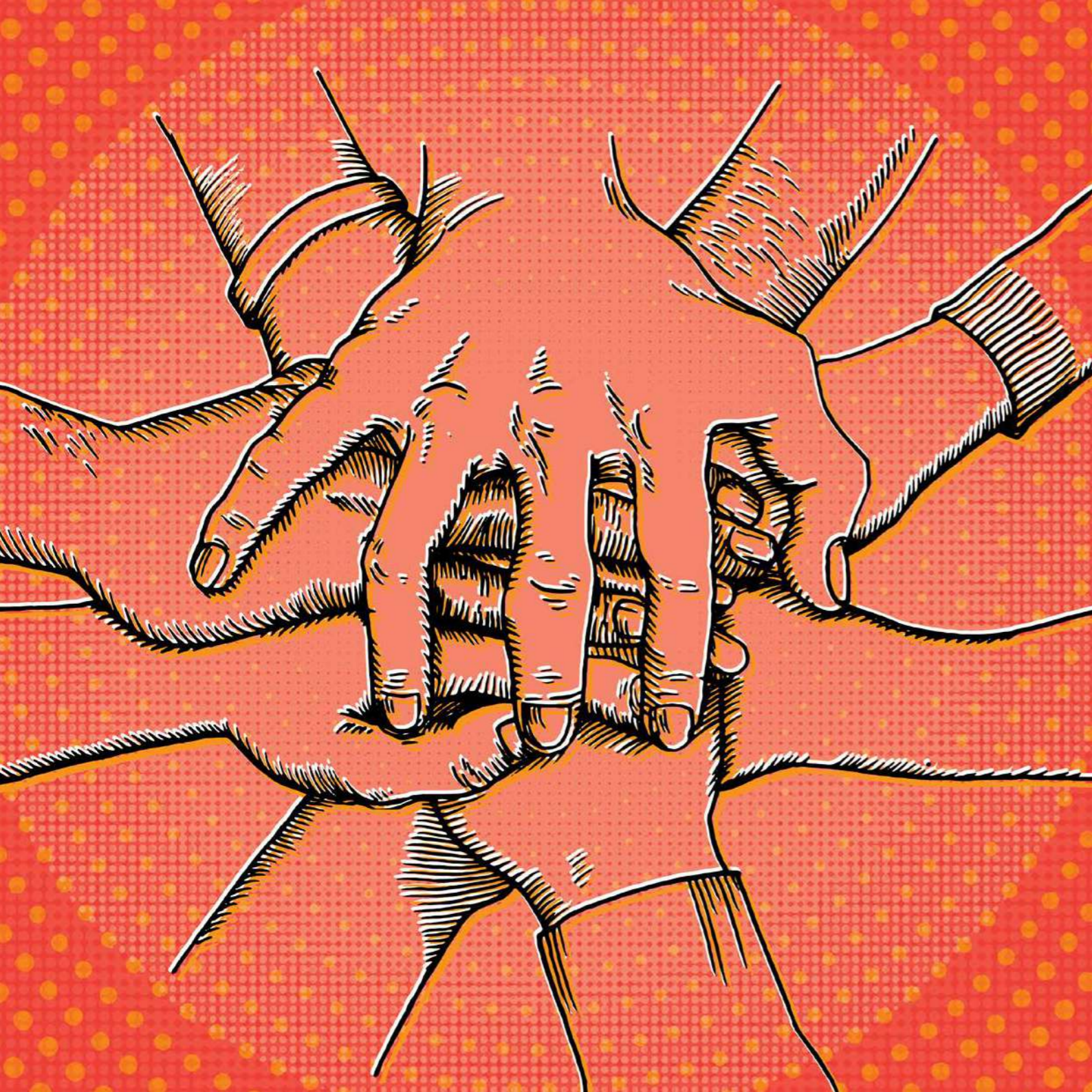
145 *Ibid*.

146 *Ibid*.

popunjavaju upitnik ili učestvuju u fokus-grupama na osnovu koji se planiraju aktivnosti na lokalnom nivou. Lokalni Akcioni planovi pišu se na period od tri ili više godina. Jedinice lokalnih samouprava autonomne su u osmišljavanju procesa pisanja dokumenta, ali se najčešće ova obaveza ispunjava tako što se osniva radna grupa koja okuplja predstavnike/ce različitih institucija na lokalnu, a procesom koordinira kancelarija za mlade. Revizija lokalnih Akcionih planova definisana je kroz sam Akcioni plan, mada je u najvećem broju slučajeva nema.¹⁴⁷ Neke opštine u Srbiji imaju lokalne Akcione planove za mlade, ali nemaju određen budžet za njihovo sprovođenje.¹⁴⁸

147 Vidi više na: <https://www.mos.gov.rs/public/ck/uploads/files/Dokumenta/Omladina/publikacije/prirucnik%20za%20izradu%20LAP.pdf?fbclid=IwAR3QHxAddU0QMleQuvxGU9g3JNsTDgFJEJwM-x9jxtktoKs58A0DmS3V7kE>.

148 Komentar dat na osnovu iskustva sa terena.

7. SLOBODA UDRUŽIVANJA MLADIH

Zakon o mladima predviđa mogućnost osnivanja udruženja mladih i udruženja za mlade. Član 13 ovog Zakona predviđa da se mladi mogu udruživati i u neformalna udruženja čiji su ciljevi ili oblast ostvarivanja ciljeva usmereni na mlade, u skladu sa ovim Zakonom, a koja deluju u skladu sa zakonom kojim se uređuje osnivanje i pravni položaj udruženja.

Međutim, i pored dobrog zakonskog okvira, podaci navedeni u Alternativnom izveštaju o položaju i potrebama mladih za 2019. godinu,¹⁴⁹ koji je sačinila Krovna organizacija mladih Srbije, pokazuju da mladi ne koriste u dovoljnoj meri mogućnost da se udružuju ili pristupaju već osnovanim organizacijama koje se bave pravima i položajem mladih, budući da je samo 12% mladih učlanjeno u neko udruženje građana – iako je to jedan od mogućih načina da se utiče na politike koje se odnose na mlade i da se zagovara unapređenje položaja mladih u društvu i njihovo aktivnije učešće u društvenim procesima.

Pored drugih razloga za ovakav stav mladih u odnosu na slobodu udruživanja, jedan razlog jeste i podatak da 22% mladih u uzorku istraživanja iznetog u *Alternativnom izveštaju o položaju i potrebama mladih* za 2019. godinu navodi da je bilo diskriminisano zbog svog članstva u nekom udruženju.¹⁵⁰ Ipak, ne može se nizak

procenat mladih koji su udruženi u neku od organizacija civilnog društva objasniti isključivo time što postoji diskriminacija u odnosu na one koji su aktivni članovi nekog udruženja mladih ili za mlade. Moguće da je razlog i to što član 13 Zakona o mladima predviđa da se udruženja mladih i za mlade mogu osnivati *radi obavljanja omladinskih aktivnosti, unapređenja uslova za lični i društveni razvoj mladih prema njihovim potrebama i mogućnostima i uključivanja mladih u društveni život zajednice i njihovog informisanja*, a da su za sprovođenje ovih ciljeva neophodni izvori finansiranja za realizaciju aktivnosti kojima bi se oni dostigli.

Ministarstvo omladine i sporta (MOS) finansira programe i projekte od javnog interesa u oblastima omladinskog sektora koje sprovode udruženja mladih, udruženja za mlade i njihovi savezi, kao i jedinice lokalne samouprave kroz kancelarije za mlade. MOS svake godine objavljuje konkurse za finansiranje programa i projekata. Odluka o finansiranju zavisi od toga da li predloženi projekat ispunjava ciljeve koje Ministarstvo želi da ostvari, tako da su usvojeni oni projekti koji su usmereni na sprovođenje ciljeva Nacionalne strategije za mlade. Postoje dva problema kojima se može objasniti zašto mladi nisu spremni da se udružuju i da njihova udruženja učestvuju na konkursima Ministarstva za dodelu sredstava. Jedan je brzina donošenja odluka o dodeli sredstava. Tako su, na primer, u 2018. godini konkursi za realizaciju ciljeva Nacionalne strategije za mlade za udruženja mladih i za mlade i njihovih saveza raspisani 30. aprila, a rezultati su objavljeni tek u julu

¹⁴⁹ Dostupan na: <https://koms.rs/istrazivanja/alternativni-izvestaj-o-položaju-potrebama-mladih-u-republici-srbiji-2019/>.

¹⁵⁰ *Ibid*, str. 161–164.

i septembru.¹⁵¹ Drugi problem odnosi se na visinu sredstava koja se dodeljuju u odnosu na ciljeve koji se postižu realizacijom projekata ili programa. I inače su budžetska izdvajanja za projekte koji se odnose na mlade izuzetno mala: samo 0,03% iz budžeta Republike Srbije izdvaja se za mlade.¹⁵²

Pored budžetskih sredstava, postoje i drugi alternativni izvori finansiranja omladinskih organizacija (konkursi domaćih i stranih fondacija, konkursi ambasada, konkursi međunarodnih organizacija), ali ni oni, slično kao i budžetska sredstva, nisu uvek usmereni na mlade koji pripadaju posebno ranjivim kategorijama.

Na ovom mestu bitno je spomenuti i ulogu saveza udruženja mladih i za mlade, pogotovo krovnog saveza koji, po članu 14 Zakona o mladima, predlaže kandidate za Savet za mlade i učestvuje u procesu izrade i sprovođenja Strategije za mlade i drugih dokumenata iz oblasti omladinske politike. Status krovnog saveza stiže se udruživanjem najmanje 60 registrovanih udruženja koja imaju sedište na teritoriji najmanje dve trećine upravnih okruga u Srbiji, i sprovođenjem omladinskih aktivnosti najmanje dve godine u više jedinica lokalne samouprave, a uslov je i da okupljaju najmanje 2.000 individualnih članova, od kojih je najmanje dve trećine mladih.

U Srbiji postoje tri nacionalna saveza koji čine stubove omladinske politike: Krovna organizacija mladih Srbije (KOMS), Nacionalna asocijacija

praktičara i praktičarki omladinskog rada (NAPOR) i Nacionalna asocijacija Kancelarija za mlade (Nacionalna KzM).

Krovna organizacija mladih Srbije (KOMS) osnovana je 2011. godine, predstavlja najviše nezavisno predstavničko telo mladih u Srbiji, koje trenutno okuplja 108 organizacija članica (organizacija mladih i za mlade) sa čitave teritorije Republike Srbije

NAPOR je osnovan 2009. godine, a predstavlja asocijaciju praktičara/ki omladinskog rada koja je posvećena stvaranju i razvijanju uslova za osiguravanje kvaliteta i prepoznavanje omladinskog rada u cilju razvoja potencijala mladih i omladinskih radnika/ca koji doprinose dobrobiti lokalne zajednice i društva.¹⁵³

Nacionalna KzM osnovana je 2014. godine i predstavlja krovni savez gradova i opština sa teritorije Republike Srbije koje imaju osnovanu Kancelariju za mlade i koje aktivno rade na razvijanju lokalne omladinske politike. Osnovana je sa ciljem da osigura kvalitet omladinske politike na lokalnom nivou.

U septembru 2019. godine KOMS je podneo dokumentaciju za sticanje statusa nacionalnog krovnog saveza mladih.¹⁵⁴ Ministarstvo omladine i sporta ima rok od 90 dana da odgovori na ovaj zahtev i donese odluku o tome da li će KOMS postati nacionalni krovni savez mladih Srbije.

¹⁵³ O NAPOR vidi više na: <http://www.napor.net/sajt/index.php/sr-yu/onama/misijaivizija>.

¹⁵⁴ Vidi više na: <https://www.facebook.com/KOMSmladi/>.

Sindikalni oblik udruživanja tradicionalno nije povezan sa mladima, što se može ilustrovati činjenicom da 67% zaposlenih mladih nisu članovi nekog od sindikata, dok 37% nema nameru da se priključi nekom sindikatu.¹⁵⁵ U publikaciji koja se bavi pitanjima sindikalnog organizovanja mladih mogu se naći podaci koji govore o razlozima za ovakvo stanje. Tako 18% mladih navodi da nije informisano o sindikatima, 12% ne prepoznaje njihovu ulogu, 11% nema poverenja u sindikate, 4% navodi da ne postoji sindikat u ustanovi ili preduzeću u kome rade, a 4% kao razlog navodi strah od poslodavaca.¹⁵⁶ Stoga je neophodno sistematsko informisanje građana, i posebno mladih, o oblicima udruživanja i prednostima delovanja kroz udruženja građana ili sindikate radi ostvarivanja kako građanskih i političkih, tako i ekonomskih i socijalnih prava.

Potreba za podizanjem znanja o ljudskim pravima i načinima njihove zaštite posebno je evidentna u slučaju nekih kategorija mladih, kao, recimo, kod mladih koji su zaposleni u neformalnoj ekonomiji, budući da 54% kao razlog neučlanjivanja u sindikat navode strah od poslodavaca.¹⁵⁷ Ova konstatacija ima još više smisla kada se upoređi procenat sindikalno organizovanih zaposlenih u državnom sektoru, koji iznosi 80%, dok je u privatnom samo 23% zaposlenih učlanjeno u neki od sindikata.¹⁵⁸

¹⁵⁵ *Mladi u sindikatu*, str. 13 i 14. dostupno na: https://www.sindikats.rs/aktuelno/files/publikacije/mladi_u_sindikatu.pdf.

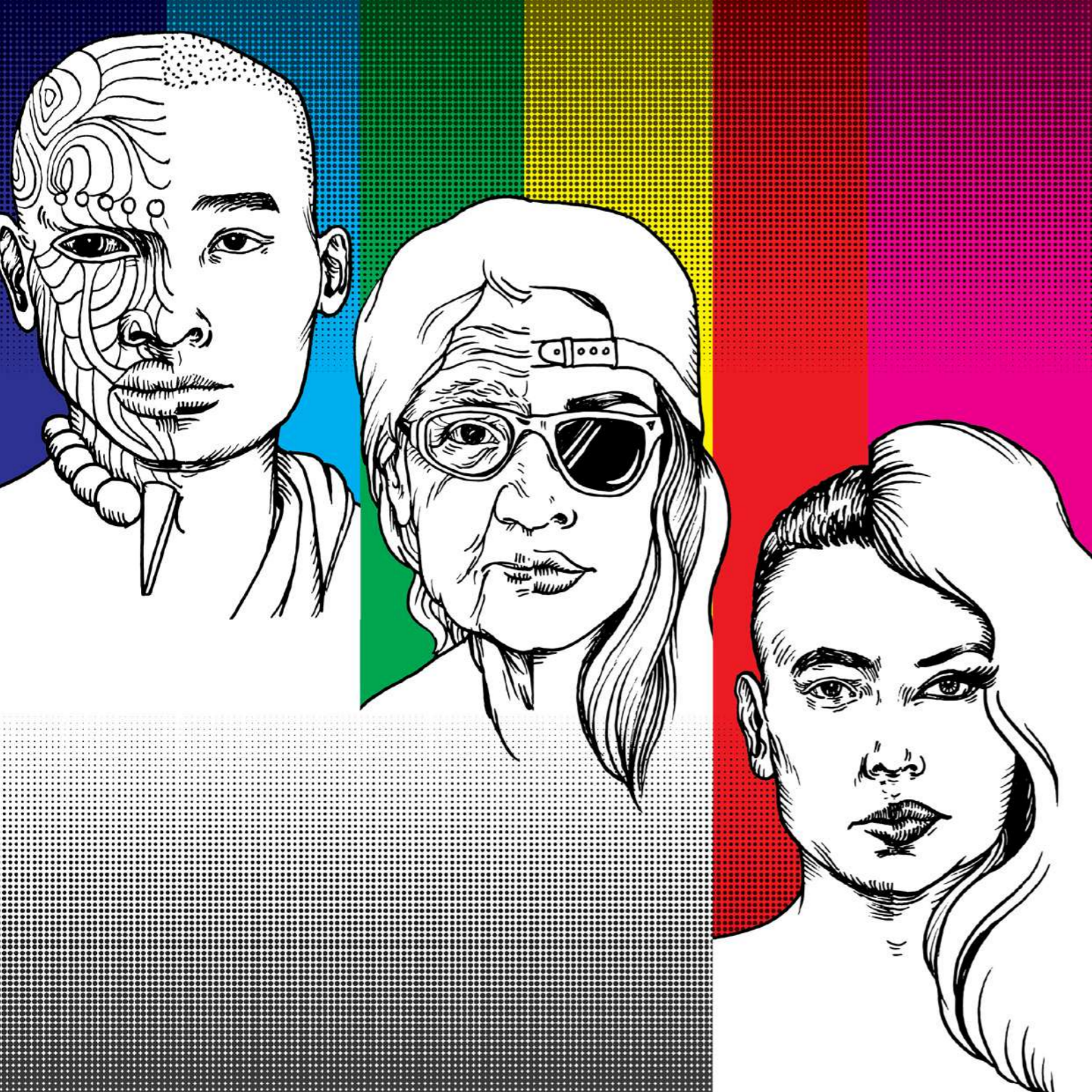
¹⁵⁶ *Ibid*, str. 15.

¹⁵⁷ *Ibid*, str. 19.

¹⁵⁸ Više o ovome u: S. Bradaš, *Mladi i dostojanstven rad*, str. 15, dostupno na: <http://www.centaronline.org/userfiles/files/publikacije/Mladi-i-dostojanstven-rad.pdf>.

¹⁵¹ *Ibid*, str. 38.

¹⁵² *Ibid*, str. 35.

8. POSEBNE TEME

8.1. MLADI U SUKOBU SA ZAKONOM

Aktuelna Strategija za mlade prepoznaje ozbiljnost problema koji se odnose na mlade koji su u sukobu sa zakonom. Veoma jasno i eksplicitno u Strategiji se navodi sledeće: *Veliki udeo mladih javlja se kao učinioci krivičnih dela i prekršaja, veoma često usmerenih takođe prema mladim ljudima, a ne postoji usklađen rad institucija i raznovrsniji programi za resocijalizaciju i reintegraciju.*¹⁵⁹

Mladi u sukobu sa zakonom nisu navedeni kao posebna ranjiva grupa u *Nacionalnoj strategiji za mlade za period 2015–2025*, ali se u njoj navode i opisuju problemi koji se odnose na mlade koji imaju neki oblik sukoba sa zakonom, mere za njihovo rešavanje i ciljevi koji tim merama treba da budu ostvareni.¹⁶⁰ U Strategiji se navodi da su neki od specifičnih problema *„prisutnost vršnjačkog nasilja, nasilja među navijačkim grupama, nasilja prema LGBT populaciji, nasilja u partnerskim odnosima i prema strancima, nepoštovanje ljudskih i manjinskih prava i česta upotreba i zloupotreba oružja“*.¹⁶¹ Skoriji podaci o stopi kriminaliteta među mladima nisu dostupni, s obzirom na to da se u izveštajima koji se odnose na stopu kriminaliteta i mlade u sukobu sa zakonom najčešće daju samo podaci koji se odnose na maloletna lica, a ne na celokupnu populaciju mladih, odnosno na lica uzrasta od

15 do 30 godina. Republički zavod za statistiku objavio je da je u 2018. godini izrečeno 1.548 krivičnih sankcija maloletnicima, dok je u slučaju osam maloletnika izrečena kazna maloletničkog zatvora.¹⁶²

Nedostatak podataka koji se odnose na sve mlade koji se nalaze u sukobu sa zakonom neopravdan je zbog toga što je veliki broj počilaca prekršajnih ili krivičnih dela starije od 18 godina. Moguće je da su razlozi za vođenje evidencija za samo maloletnike mišljenje da je ova kategorija mladih posebno ranjiva i/ili pretpostavke da oni mogu imati više koristi od mera usmerenih ka rešavanju problema omladinskog prestupništva. Ipak, broj mladih koji nisu maloletnici, a nalaze se na izdržavanju kazne zatvora i spadaju u kategoriju mladih, mnogo je veći od broja maloletnika. Istraživanje NEOSTART-a iz 2017. godine, koje se odnosilo na stavove mladih o načinu na koji se sprovede mere u toku izvršenja zatvorske kazne u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu, pokazuje da je u Zavodu u tom trenutku bilo samo 4,1% mladih koji imaju između 17 i 18 godina, a većina ispitanika činili su mladi od 19 do 22 godine (46,4%), i mladi od 23 do 25 godina (42,3%), dok je mladih preko 25 godina starosti bilo 7,2%.¹⁶³ Zbog ovoga je potrebno da se uvede evidencija lica uzrasta od 15 do 30 godina koji su počinili prekršaj ili neko krivično delo, kako bi se znalo koliko mladih može biti svrstano u kategoriju lica koja su u sukobu sa zakonom.

¹⁵⁹ *Nacionalna strategija za mlade za mlade za period 2015–2025*, str. 37.

¹⁶⁰ *Ibid*, str. 39–40.

¹⁶¹ *Ibid*, str. 36.

¹⁶² Vidi više na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20190716-maloletni-ucinioci-krivicnih-dela-2018/?s=1401>.

¹⁶³ *Izloženost Mladih prestupnika radikalizmu i ekstremizmu*, Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć, Beograd, 2017.

8.2. MLADI I MEDIJI

U publikaciji *Medijska slika osetljivih grupa*, koja se bazira na rezultatima istraživanja *Tolerant media for Tolerant society*, a koju je objavila Novosadska novinarska škola tokom 2018. godine, navodi se da mediji izveštavaju o mladima najčešće u slučajevima kada oni postignu izuzetne rezultate na naučnim ili sportskim takmičenjima, kada o njima govore predstavnici zakonodavne i izvršne vlasti, ili kada su akteri crne hronike.¹⁶⁴ Takav način izveštavanja dovodi do toga da se o mladima koji nisu dostigli vrhunske rezultate ili počinili krivično delo ili prekršaj, odnosno o mladima uopšte, o njihovim problemima ili aktivnostima, veoma retko piše. Zabrinjavajući je podatak da se u medijima često nalaze tekstovi ili se citiraju izjave koje karakterišu mlade kao deo društva koji nije zainteresovan za društvene tokove.

S druge strane, mladi su nezadovoljni medijskim izveštavanjem koje se odnosi na njih, što pokazuju podaci objavljeni u publikaciji Krovne organizacije mladih, u kojoj se navodi da, prema istraživanju Ministarstva omladine i sporta iz 2016. godine, 73% mladih smatra da se mladima ne posvećuje dovoljna pažnja u medijima.¹⁶⁵ Istraživanje koje je sprovedla Krovna organizacije mladih u 2017. godini, zasnovano na dvonedeljnom praćenju devet medija, 40 primeraka dnevnih novina, 42 centralne informativne emisije i 42 dnevne objave na onlajn portalima, došlo se do podataka

¹⁶⁴ *Medijska slika osetljivih grupa*, str. 20, dostupno na: https://issuu.com/novinarska-skola/docs/ceska_2018.

¹⁶⁵ S. Janjić, *Mladi u medijskom ogledalu*, Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS, Beograd, 2016, str. 4. Dostupno na: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2017/12/Mladi-u-medijskom-ogledalu-.pdf>.

da svaki od navedenih medija dnevno objavljuje 0,8 priloga o temama koje se odnose na mlade.¹⁶⁶

U ovom periodu RTS i N1 emitovali su samo šest priloga o problemima mladih.

U Alternativnom izveštaju o položaju i potrebama mladih za 2019. godinu navodi se podatak da na pitanje *Da li su mladi i problemi mladih zastupljeni u medijima?* 88% mladih odgovara negativno.¹⁶⁷

Iako je članom 15 Zakona o javnom informisanju predviđena obaveza *proizvodnje medijskih sadržaja u cilju unapređivanja slobodnog razvoja ličnosti i zaštite dece i mladih*, može se zaključiti da sadašnje stanje medija u Republici Srbiji ne odgovara postojećoj legislativi, da je veoma mala zastupljenost mladih u medijima, te da javni medijski servisi (RTS i RTV) i televizije sa nacionalnom frekvencijom ne ispunjavaju zakonske obaveze.

¹⁶⁶ *Ibid*, str. 8–11.

¹⁶⁷ B. Stojanović, *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji – 2019. godina*, Krovna organizacija mladih, Beograd, 2019, str. 121. Dostupno na: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2019/09/Alternativni-izves%CC%8Ctaj-o-poloz%CC%8Caju-i-potrebama-mladih-2019-1.pdf>.

9. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Cilj sadašnjeg Nultog izveštaja bio je da pruži što je obuhvatnije moguće prikaz stanja ljudskih prava mladih u Srbiji. S obzirom na cilj i osobine sadašnjeg izveštaja, u njemu se neće iznositi pojedinačne preporuke upućene državi i različitim institucijama u čijem su domenu ljudska prava mladih, ali će iste ući u sadržaj izveštaja za 2020. godinu. Umesto pojedinačnih preporuka, mogu se izneti opšta zapažanja koja se tiču položaja mladih.

Mladi su sve češće deo agende sistema Ujedinjenih nacija i njihova važnost biva sve više prepoznata. Od 2013. godine uspostavljen je Izaslanik za mlade unutar sistema Ujedinjenih nacija (Envoy on Youth), doneta je Rezolucija o mladima, miru i sigurnosti broj 2250 Saveta bezbednosti iz 2015. godine, doneta je Strategija za mlade 2030 Ujedinjenih nacija.

Mladi u Srbiji su i dalje zanemareni, što je indikativno kroz činjenicu da su mladi duplo više nezaposleni nego opšta populacija, kao i ogromnim stopama odlaska mladih iz zemlje na godišnjem nivou. Nedovoljna uključenost mladih u procese donošenja odluka, njihova nezastupljenost u medijima i rizik od siromaštva samo su neki od faktora koji utiču na to da mladi napuštaju zemlju u potrazi za boljim životnim uslovima.

Činjenica da se mladi eksplicitno spominju u samo osam preporuka koje su Republici Srbiji uputili mehanizmi Ujedinjenih nacija ne treba da bude prepreka da se sve preporuke koje se mogu dovesti u vezu sa mladima posmatraju, analiziraju, te da se u praćenje njihovog ispunjenja uključe i potrebe mladih. U ovom smislu važan resurs jeste Savet

za praćenje primene preporuka mehanizama Ujedinjenih nacija za ljudska prava¹⁶⁸ i Platforma organizacija za saradnju sa mehanizmima Ujedinjenih nacija¹⁶⁹ koje u svoj rad treba da uključe omladinsku perspektivu. Uvođenje omladine u glavne tokove (eng. *youth mainstreaming*) treba da postane strategija integracije mladih u svaku oblast zajednice.

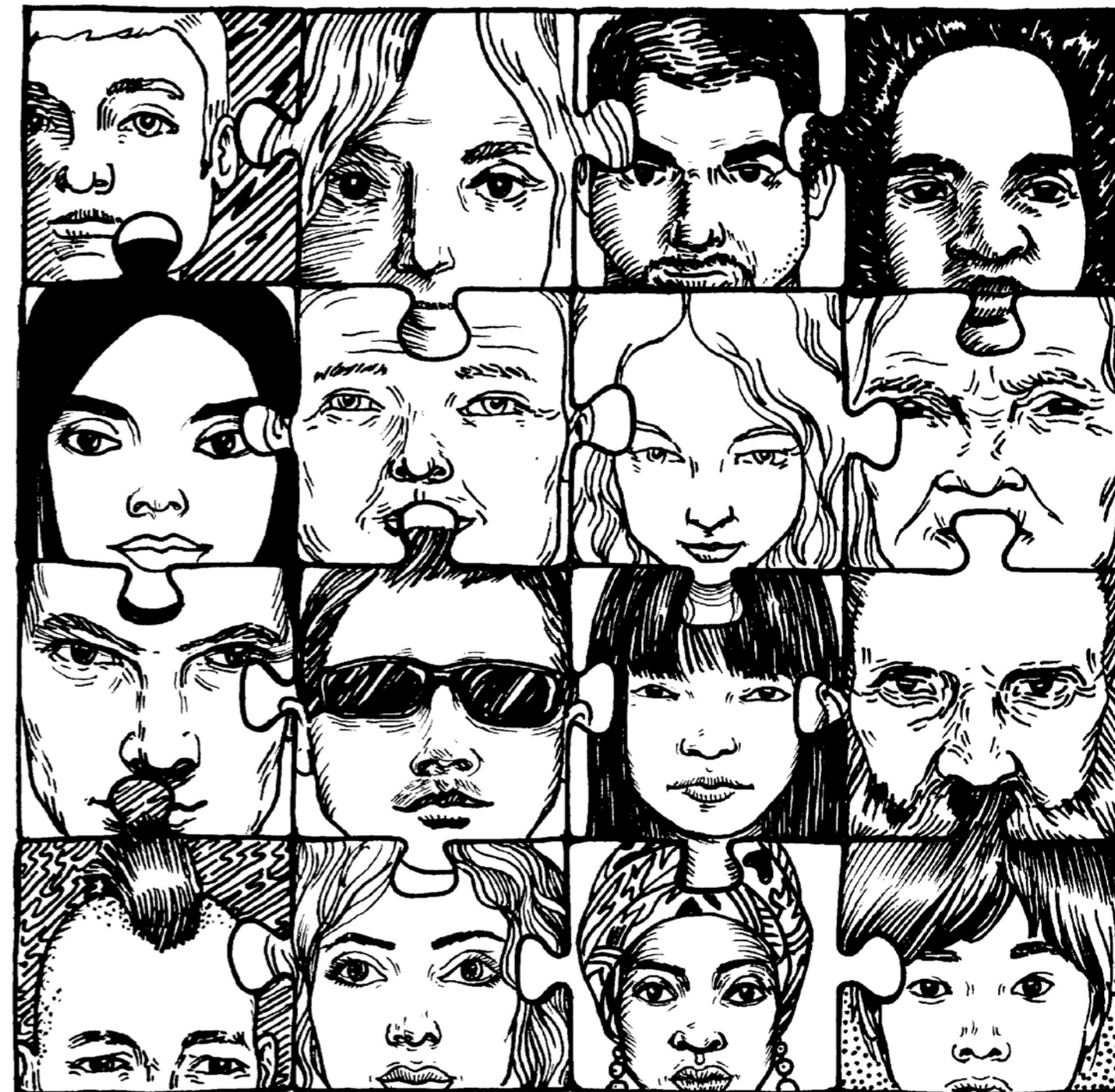
Predstavljeni podaci koji se odnose na mlade pripadnike osetljivih grupa upućuju na to da je život u Srbiji izuzetno težak za određene podgrupe mladih koje često nemaju načina ni da napuste zemlju, već pokušavaju da prežive uprkos neostvarivanju svojih prava na rad, na obrazovanje, stanovanje i adekvatnu zdravstvenu zaštitu. Njihova nevidljivost u društvu usled smanjenih prilika čini da čak ni one mere koje su predviđene za poboljšanje položaja mladih do njih ne dopiru.

Izveštaji koji se od 2020. godine budu izrađivali biće proizvod metodologije koja uključuje konsultacije sa svim relevantnim akterima, kako sa predstavnicima/ama državnih institucija, tako i sa samim mladima. Posebna pažnja biće posvećena uključivanju osetljivih grupa mladih u ovaj proces, kako bi se osiguralo da izveštaj govori o stanju ljudskih prava svih mladih u Srbiji.

Svi zainteresovani za pružanje doprinosa ovom cilju mogu se javiti i uključiti u proces s obzirom na veliku potrebu za mobilizacijom svih raspoloživih resursa u cilju poboljšanja položaja u kojem se mladi u Srbiji nalaze.

¹⁶⁸ Vidi više na: <https://ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19963>.

¹⁶⁹ Vidi više na: <https://platforma.org.rs/>.

BEOGRAD 2019.

Beogradski centar
za ljudska prava

**STAND UP
FOR HUMAN
RIGHTS**
#STANDUP4HUMANRIGHTS